

KUNGL. SKOGSHÖGSKOLANS SKRIFTER

BULLETIN OF THE ROYAL SCHOOL OF FORESTRY

STOCKHOLM, SWEDEN

Nr 23 a

Redaktör: Professor LENNART NORDSTRÖM

1956

SKOGSBRUKETS FÖRETAGSFORMER

En principutredning

Av

TH. STREYFFERT

STOCKHOLM 1956
EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AB

Kommer även att utgivas i en engelsk upplaga.

Innehållsförteckning

	sid.
I. Skogsbrukets fördelning på ägo- och storleksgrupper	6
II. Storleksordningens inverkan på skogsbrukets effektivitet	7
1. Allmänna synpunkter	7
2. Storleksordningens betydelse för skogsbrukets rationalisering (mekanisering, etc.)	9
3. Storleksordningens betydelse för rationell skogsskötsel	10
4. Svårigheter för småskogsbruket att utnyttja rationaliseringens fördelar	13
5. Behovet av yrkesutbildad arbetskraft	14
6. Kostnaden för höjande av skogsbrukets effektivitet	15
7. Behovet av yttre rationalisering (arrondering) i skogsbruket	17
III. Betydelsen av samverkan mellan de små driftsenheterna	18
IV. Skogsbrukets ägarereformer och målsättningen för skogsbruket	20
1. Allmänna synpunkter	20
2. Målsättning för olika skogsägaregrupper	23
Statsskogsbruket	23
Industriskogsbruket	23
Bondeskogsbruket	25
V. Skogsbrukets investeringar vid olika ägarereformer	25
1. Allmänna synpunkter	25
2. Industriskogsbruket	27
3. Bondeskogsbruket	29
4. Statsskogsbruket	33
VI. Skogsbrukets målsättning ur samhällets synpunkt	34
VII. Olika företagsformers lämplighet ur samhällets synpunkt	38
1. Olika företagsformers lämplighet med hänsyn till effektiviteten	38
2. Olika företagsformers lämplighet med hänsyn till målsättningen	39
3. Svårigheter vid förverkligandet av skogsbrukets målsättning	41
VIII. Skogspolitiken som ett medel att förverkliga samhällsintresset i skogsbruket	46
1. Målsättningen	46
2. Effektiviteten	52
IX. Sammanfattning	54

Under en följd av år har i vårt land pågått en diskussion om vilken företagsform, som vore den ur samhällets synpunkt bästa, storskogsbruket eller småskogsbruket. Diskussionen har därvid också kommit att omfatta en annan aspekt av skogsbrukets företagsformer, nämligen dess ägareformer. Detta är naturligt, enär storskogsbruket övervägande äges av staten och skogsindustrierna, medan småskogsbruket övervägande återfinnes hos den jordbrukande befolkningen. Att mellanformer finnas beträffande storskogsbruk och småskogsbruk, samt att även andra ägareformer finnas än de nämnda är ett förhållande, som vi i det följande komma att bortse från för att förenkla diskussionen.

Eftersom skogsbrukets företagsformer främst äga sitt intresse genom deras återverkan på skogsbrukets ekonomiska resultat och avkastning kan man konstatera, att äganderättsförhållandet utövar en sådan inverkan genom att avgöra målsättningen för skogsbruket, medan hushållsenheternas storleksordning utövar sin inverkan på det ekonomiska resultatet genom sitt inflytande på effektiviteten vid användningen av de produktionsmedel, som stå till buds för att realisera denna målsättning.

I. Skogsbrukets fördelning på ägo- och storleksgrupper

Beträffande skogsmarkens fördelning på ägaregrupper hänvisas till tab. 1. Av denna framgår, att staten äger 4,1 milj. hektar, motsvarande 18,5 % av den totala skogsmarksarealen. Övriga allmänheter (allmänningar av olika slag, ecklesiastika skogar, etc.) äger 1,4 milj. hektar motsvarande 6,4 % av den totala skogsmarksarealen. Aktiebolagen, som nästan helt utgöras av skogsägande industriföretag, äga sammanlagt 5,6 milj. hektar eller 24,8 % av skogsmarksarealen. Återstående 11,3 milj. hektar eller 50,3 % äges av »övriga enskilda», huvudsakligen tillhörande den jordbrukande befolkningen.

Tab. 1. Skogsmarkens fördelning på olika ägarekategorier

Område	Staten		Övriga allmänheter		Aktiebolag		Övriga enskilda		Summa skogsmark
	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha
Norrb. o. Västerb. län ...	3 020	43,3	400	5,7	1 129	16,2	2 425	34,8	6 974
Övr. Norrland samt Kopparb. o. Värml. län	659	7,2	577	6,3	3 703	40,6	4 182	45,9	9 121
Övriga Sverige	469	7,3	464	7,3	747	11,7	4 711	73,7	6 391
Hela riket	4 148	18,5	1 441	6,4	5 579	24,8	11 318	50,3	22 486

Enl. 1951 års jordbruksräkning.

Tab. 2. Skogsmarksarealen fördelad på storleksgrupper (hektar)

Brukningsdelarne storleksgrupp	Riket	Staten	Andra allmänheter	Aktiebolag	Enskilda ägare
Högst 10 hektar ...	526 823	5 336	5 458	3 891	512 138
10—25 » ...	1 380 767	7 396	16 073	10 627	1 346 671
25—50 » ...	2 218 411	8 631	36 906	19 040	2 153 834
50—100 » ...	2 619 121	17 417	74 194	39 122	2 488 388
100—200 » ...	2 336 380	34 378	105 194	79 568	2 117 240
200—400 » ...	1 688 041	56 218	105 205	158 204	1 368 414
Över 400 » ...	11 499 443	3 933 536	976 844	5 304 782	1 284 281
Summa	22 268 986	4 062 912	1 319 874	5 615 234	11 270 966

Enl. 1944 års jordbruksräkning.

Den övervägande delen av skogarna tillhörande den sistnämnda gruppen utgöres av de s. k. bondeskogarna, vilka drivas i gemenskap med jordbruk och vanligen utgöras av relativt små hushållsenheter. Hit höra emellertid även godsens skogar, vilka i allmänhet kunna hänföras till storskogsbruket. I denna grupp återfinnas även skogar tillhörande utarrenderade fastigheter, för vilka sambandet med jordbruket är lösare, speciellt beträffande målsättningen. Slutligen innefattar denna grupp även skogsfastigheter utan förbindelse med jordbruk. De sistnämndas sammanlagda areal är 0,9 milj. hektar, motsvarande 8 % av gruppens totala skogsareal. Att många jordbruk särskilt i slättbygderna sakna skog är välbekant.

Hur skogsarealen tillhörande olika kategorier av ägare fördelar sig på storleksgrupper framgår närmare av tab. 2.

Om man utgår från att storskogsbruket motsvaras av statens skogar, större delen av övriga allmänna skogar, skogsindustriens (aktiebolagens) skogar och huvudparten av godsens skogar innebär detta, att drygt hälften av den totala skogsarealen skulle intas av storskogsbruket. Till småskogsbruket bör då hänföras den återstående mindre hälften av skogsarealen med tyngdpunkten i bondeskogarna.

I det följande skall först diskuteras storleksordningens inverkan på effektiviteten.

II. Storleksordningens inverkan på skogsbrukets effektivitet

1. Allmänna synpunkter

Det har framför allt tidigare gjorts gällande, att uthålligt och rationellt skogsbruk endast kan bedrivas i stora enheter, alltså det skogsbruk, som i regel äges och drivas av staten och skogsindustrien. I motsats härtill skulle det skogsbruk, som drivas i mindre enheter och huvudsakligen äges av den jordbrukande befolkningen, sakna förutsättningar att drivas uthålligt och rationellt.

Att bestämt uttala sig om vad driftsenhetens storlek betyder för bedrivandet av uthålligt och rationellt skogsbruk försvåras genom den omständigheten att de mindre skogsbruken, som redan nämnts, vanligen äro förenade med jordbruk, medan de större som regel antingen äro kombinerade med förädlingsindustri eller ägas av staten eller andra allmänheter. Inverkan av driftsenhetens storleksordning på skogsbrukets avkastning och ekonomiska resultat kan därför ej hållas isär från ägoformens inverkan. Man är därför vid en diskussion om driftsenhetens storleksordning hänvisad till en analys av förutsättningarna för den ena och den andra företagsformen på

grundval av allmänt kända förhållanden. Endast i ringa utsträckning föreligga undersökningar om storleksordningens inverkan.

Det är ett välkänt faktum, att stordriften i många fall är överlägsen driften i småföretag. Det är de stora seriernas ekonomi, specialiseringens fördelar, mekaniseringens möjligheter m. m., som ge förklaringen härtill. Likväl kan man konstatera, att även om storföretagen klart dominera i vissa näringsgrenar, främst industrien, små och medelstora företag på de flesta områden ha stor utbredning och visa uppenbar konkurrenskraft och utvecklingsförmåga.

Gå vi till jordbruket som mest närliggande skogsbruket finna vi på grundval av de svenska räntabilitetsundersökningarna och praktisk erfarenhet, att de små jordbruken ha en avsevärt sämre räntabilitet än de större. Anledningen härtill är som bekant, att man i jordbruket successivt kommer ned i en storleksordning, där användningen av arbetsbesparande maskiner måste begränsas.

Man blir då i motsvarande grad hänvisad till den dyrare levande arbetskraften, människor och dragare. Går man ytterligare ned i storleksordning kommer man till den gräns, där ej heller den levande arbetskraften vid användande av ofrånkomliga redskap och maskiner kan fullt utnyttjas på den egna bruksdelen. Detta försämrar ytterligare räntabiliteten och därjämte den totala inkomsten. Vi få de ofullständiga jordbruken.

I princip måste motsvarande resonemang kunna föras beträffande inverkan av driftsenheternas storlek i skogsbruket. Om en huvudanledning till det otillfredsställande ekonomiska resultatet vid de små jordbruken är, att man ej i tillräcklig grad kan utnyttja mekaniseringens fördelar, så frågar man sig, om ej detsamma är förhållandet med skogsbruket.

Härtill kommer, att den inledningsvis berörda frågan om skogsskötselns ståndpunkt på bruksdelar av olika storleksordning allttjämt är aktuell och på sistone givit upphov till en livlig diskussion. Häryvid är att märka, att skogsskötselns ståndpunkt visserligen är beroende även av andra faktorer än hushållsenheternas storleksordning — framför allt av äganderättsförhållandena — men som nedan skall visas är inverkan av storleksordningen i och för sig så betydande, att även den kräver beaktande vid en diskussion av skogsskötselns ståndpunkt.

Ett annat område av skogsbruket, som påverkas av hushållsenheternas storleksordning, är planläggandet av transporter och transportleder.

I det följande skall storleksordningens betydelse för skogsbrukets rationalisering med särskild hänsyn till dess mekanisering först behandlas. Därefter skall storleksordningens inverkan på förutsättningarna att bedriva ett rationellt skogsbruk diskuteras ur synpunkten av storleksordningens inverkan på effektiviteten vid skogsskötseln.

2. Storleksordningens betydelse för skogsbrukets rationalisering

Skogsbruket representerar den största återstående posten av tungt arbete i vårt land. Det måste därför vara naturligt att på detta område i möjligaste mån ersätta den allt dyrare levande arbetskraften, människor såväl som dragare, med maskiner och mekanisk drivkraft. Likväl kan det konstateras, att skogsbruket även efter den senare tidens livliga intresse för skogsarbetets rationalisering, främst genom dess mekanisering men även i andra avseenden, alltjämt är ojämförligt mindre mekaniserat än jordbruket. Detta sammanhänger med skogsbrukets i förhållande till jordbruket extensiva drift på flerdubbelt större arealer.

Den mekanisering, som ägt rum, har väsentligen utexperimenterats i storskogsbruket och har framför allt kommit till användning där. Som exempel kan nämnas transporter med lastbil och traktor, vägbyggande, dikning och markberedning med traktor, basvägshållning med traktor, avverkning med motorsåg, maskinbarkning. Bland andra rationaliseringsåtgärder vid avverkning och transport kan nämnas utexperimenterandet av handredskap, lastnings- och transportanordningar samt införandet av verktygsvård och arbetsstudier för höjandet av arbetets effektivitet. Den brett lagda forsknings- och försöksverksamhet, som varit behövlig för detta rationaliseringsarbete, har utförts genom särskilda forskningsorgan, uppsatta och finansierade av storskogsbruket (domänverket och skogsindustrien).

Att storskogsbruket som känt är tagit initiativet och haft ledningen beträffande rationaliseringen av avverkningen och andra tyngre skogsarbeten behöver emellertid ej utesluta, att fördelarna därav skulle kunna utnyttjas även av småskogsbruket. I själva verket förefaller det, som om dessa rationaliseringsåtgärder i rätt stor omfattning skulle kunna tillämpas även vid en mindre storleksordning hos driftsenheterna. Det förhållandet, att man i storskogsbruket naturligt nog strävar att koncentrera avverkningar och kulturarbeten, behöver inte utan vidare innebära, att man alltid behöver denna koncentration för att utnyttja de fördelar, som kunna följa med mekaniseringen. Det kan som exempel nämnas, att motorsågar och lastbilar med fördel kunna utnyttjas även i det mindre skogsbruket. Man är nu också sysselsatt med att söka lösa problemet om jordbrukstraktorns användande i skogsbruket, vilket skulle betyda ett stort framsteg. De förbättrade konstruktionerna av handredskap, transportmedel och lastningsapparater kunna utnyttjas lika väl i småskogsbruket som vid stordrift. Lärdomarna av verktygsvården och av arbetsstudierna böra också kunna utnyttjas av småskogsbruket, förutsatt viss yrkesutbildning. Att kulturarbeten bli väsentligt dyrare per hektar på mindre ytor än på större ha utförda undersökningar visat. Denna kostnadspost är visserligen relativt obetydlig i det mindre skogsbru-

ket, men å andra sidan infalla dessa arbeten under den brådaste jordbruks-säsongen, varför avståendet av arbetskraft till skogsbruket då är särskilt svårt. Den stora betydelsen av en rationell virkesvård har på sistone inriktat forskningen på detta område och lett till formulerandet av anvisningar för virkets behandling i skogen och på upplagsplatserna, som med samma fördel bör kunna tillämpas i småskogsbruket som i storskogsbruket. Det samma gäller om tillämpandet av en aptering, som möjliggör uttagandet av maximalt netto från varje avverkning.

Sammanfattningsvis kan sägas, att förutsättningarna för att även i småskogsbruket kunna utnyttja de erfarenheter som utvunnits beträffande skogsarbetets rationalisering visserligen ej äro lika stora som i storskogsbruket men dock kunna betecknas som relativt gynnsamma. Huvudproblemet för det mindre skogsbruket synes i själva verket vara att utnyttja dessa fördelar.

3. Storleksordningens betydelse för rationell skogsskötsel

Strävandena att så väl som möjligt utnyttja skogsmarkens produktionsförmåga har lett till en successivt ökande kunskap om hur en rationell skogsskötsel bör bedrivas vid varierande yttre förutsättningar. Härvid kommer även hushållsenheternas storleksordning in i bilden.

Vad beträffar småskogsbrukets förutsättningar att tillämpa en rationell skogsskötsel, synes den mindre storleksordningen i och för sig ej behöva utgöra något hinder härför. Det är först när man kommer ned i den storleksordning, som ej tillåter att driva en bestandsvis skogsskötsel, som olägenheter kunna uppstå, bl. a. genom att man då tvingas övergå till att utta avverkningarna genom plockhuggning (»blädning») även när skogstillståndet, som oftast är fallet i vårt land, skulle kräva upptagande av föryngringsytor. Resultatet blir då lätt utglesnade skogar och nedsatt produktion. Tyvärr förekommer detta även inom andra storleksgrupper och hos alla skogsägarekategorier. Det har emellertid då andra anledningar, vanligen ett försummande av skogsskötseln vid de givna förutsättningarna.

En ojämförligt större betydelse för rationell skogsskötsel måste tillskrivas tillgången till fackutbildad personal, såvida skogsägaren själv ej disponerar erforderlig kunskap i skogsskötsel. En grundläggande kunskap i skogsskötsel är också en förutsättning för att tillgodogöra resultaten av den livliga forskningsverksamheten på skogsskötselns område.

Behovet av fackutbildad personal kan bäst mötas av storskogsbruket, som är av den storleksordningen, att det kan bära kostnaden för anställandet av sådan personal. I statens skogsbruk och hos de större skogsbolagen har man därjämte kunnat gå ett steg längre beträffande utnyttjandet av stordriftens

fördelar genom att genomföra en viss specialisering av den fackutbildade personalen (taxatorer, dikningsledare, vägingeniörer, byggmästare, etc.).

Att småskogsbruket saknar möjlighet att anställa fackutbildad personal skulle vara en allvarlig olägenhet, därest ej behovet härav åtminstone till en viss grad kunnat fyllas genom skogsvårdsstyrelserna. Betydelsen härav kan ej överskattas. Härigenom ha dessutom de mera intresserade skogsägarna bibringats kunskap om de enklare grunderna för skogsskötseln. Många exempel finnas på kunniga och intresserade ägare av småskogsbruk, som själva sköta sin skog. Målet är i själva verket att så många som möjligt av de mindre skogsägarna skola bibringas denna kunskap. Tillfälle finnes för dem att bevista utbildningskurser av olika slag. Begränsningen uppställs här väsentligen av svårigheten för den enskilde skogsägare, som vanligen som huvudsysselsättning har jordbruket, att finna tid och intresse för att tillägna sig tillräckliga kunskaper även på skogsbrukets område.

Det är slutligen av betydelse att ta hänsyn till samspelet mellan fackkunskaper och andra på skogsskötselns resultat inverkande faktorer. Saknas villighet att ikläda sig kostnader för erforderliga skogsvårdsåtgärder, kommer man inte långt även med den bästa fackkunskap. Finnes däremot denna villighet, kan man redan med kännedom om de enklare grunderna för skogsskötseln nå långt ifråga om att avvinna skogsmarken avkastning i form av virke och värden, något varom mönsterskogsbruken bära vittne. Ju längre man nått ifråga om skogsbrukets investeringar i form av arbete och skogskapital, desto större krav ställas emellertid på tillgången på fackkunskap för att kunna på ett tillfredsställande sätt utnyttja ytterligare investeringar. För storskogsbruket, som måste betala arbetskraften efter samma pris som andra näringar, och som för sin existens är beroende av skogsskötselns resultat, är det av särskild vikt att kunna utnyttja den bästa fackkunskap, som står till buds. Detsamma gäller emellertid även om dem som ha ansvaret för inriktningen och rådgivningen till småskogsbruket, som sammantaget intar den värdefullaste delen av vår skogsmarksareal.

Man har emellertid även gjort gällande, att småskogsbruket skulle bereda möjlighet för en mera intensiv drift än storskogsbruket genom att ägaren kan lära känna sin skog i detalj och anpassa åtgärderna därefter, t. o. m. resulterande i en individvård i motsats till den schablonisering, som i viss grad är ofrånkomlig i storskogsbruket med dess stora arealer och behov att koncentrera åtgärderna till relativt stora behandlingsytor. Förutsättningen för att en sådan intensiv drift verkligen skall komma till stånd i småskogsbruket är emellertid, att ägaren är intresserad av skogsbruket och kan och vill offra tillräckligt av sin arbetskraft för skogsvården.

Likasa skulle småskogsbruket erbjuda större möjligheter att utnyttja skogsavkastningen intensivt genom uttagandet av specialsortiment vid av-

verkningarna samt genom tillvaratagandet av mindervärdigt virke från gallringar och hyggesavfall för husbehov, men även för avsalu (ved, etc.), vilket ej alltid är lönande, när man måste anlita lejd arbetskraft.

Det är när dessa möjligheter utnyttjas, som man erhåller det s. k. m ö n s t e r s k o g s b r u k e t. Just beteckningen mönsterskogsbruk innebär emellertid, att de i varje fall hittills äro rätt sällsynta. Man måste emellertid fråga sig, huruvida inte mönsterskogsbrukens ägare vid sina arbetsinsatser i skogsbruket drivas även av andra bevekelsegrunder än de rent ekonomiska, av den tillfredsställelse, som är förenad med skapandet av nya värden, av glädjen att avvinna skogsmarken liksom den odlade jorden rikare skördar, och av upptäckareintresset vid utforskandet av skogens tillväxtbetingelser. Att därjämte mönsterskogsbrukens ägare besitta en verksamhetslust och arbetsförmåga över det genomsnittliga är väl uppenbart.

Om man utgår från att bedrivandet av intensivt skogsbruk i småskogsbruket främst är beroende av möjligheten att härför utnyttja ägarens arbetskraft — vanligen i kombination med anslutet jordbruk — skulle detta innebära, att intensiteten i skogsbruket borde öka med avtagande storlek hos driftsenheterna. Den allmänna uppfattningen synes emellertid vara, att de minsta skogsbruken äro de sämst skötta. Detta kan i så fall förklaras genom att de minsta skogsbruken i regel äro förenade med de minsta jordbruken, som ha den sämsta ekonomin och därför också äro mest i behov av omedelbara inkomster från skogen.

Att intensiteten i småskogsbruket även tenderar att avta, när storleken hos driftsenheterna överstiger en viss gräns, synes erfarenheten ge vid handen. Detta förefaller naturligt nog, om man utgår från att det intensiva skogsbruket antagits ha som förutsättning möjligen att utnyttja gårdens eget folk samt att tillvarata mindervärdigt virke för husbehovet. Det sagda bekräftas av en undersökning, som utförts på den skogsekonomiska institutionen vid skogshögskolan angående skogsinnehavets betydelse för jordbrukets ekonomi. Det har av denna undersökning framgått, att den totala insatsen av arbete i skogsbruket från ägaren och hans gårdsfolk ej längre ökar, när skogsbruket uppnått en viss gräns, något olika i olika landsdelar och för olika åkerareal.

Det sagda skulle då innebära, att för småskogsbruket åtminstone i princip en viss optimal storlek hos driftsenheterna skulle förekomma, vid vilken storleksordning ägarens intresse och möjligheter att utnyttja gårdens arbetskraft i skogsbruket bäst kan göra sig gällande.

Det måste betraktas som en fördel, ej blott ur ägarens utan även ur samhällets synpunkt, när man genom intensivt skogsbruk kan utnyttja förefintlig arbetskraft för att skapa värden, som annars ej kommit till, så till vida som denna arbetskraft eljest ej kommit till användning eller i varje

fall ej till lika produktiv användning. Att av denna anledning säga, att det intensivt skötta småskogsbruket ur samhällets synpunkt är bättre än det storskogsbruk, som för att utnyttja fördelarna av mekanisering och andra rationaliseringsåtgärder övergått till koncentration av åtgärderna på större behandlingsytor, är dock ej riktigt. Storskogsbruket har nämligen ej några outnyttjade reserver av arbetskraft. Det skulle ej heller vara möjligt att tävla med industrien och andra näringar om arbetskraften, om ej effektiviteten hos denna kunde höjas genom allehanda rationaliseringsåtgärder. Storskogsbrukets effektivisering av arbetskraften ligger i linje med den allmänna utvecklingen i riktning mot höjd effektivitet. Med avtagande tillgång på arbetskraft i småskogsbruket tvingar sig en rationalisering av arbetsmetoderna fram även där, vare sig det gäller att få ut mer av den egna arbetskraften eller att kunna betala den allt dyrare lejda arbetskraften.

I anslutning till småskogsbrukets i vissa fall större förutsättningar för intensiv drift har man också velat göra gällande, att storskogsbruket med sin tendens att koncentrera avverkningar och andra åtgärder till större behandlingsytor bäst skulle vara lämpat för de stora, ensartade skogsvidderna i Norrland, medan småskogsbruket bäst skulle kunna utnyttja de mer omväxlande markförhållandena i södra och mellersta Sverige.

Även om det ligger en viss sanning i att stordriften i skogsbruket liksom annorstädes underlättas genom ensartade förutsättningar, får man därav ej draga den slutsatsen, att storskogsbruket ej skulle passa i södra och mellersta Sverige. Förekomsten av välskötta storskogsbruk i dessa landsdelar och t. o. m. i våra sydligaste provinser visar ohållbarheten av en sådan uppfattning. Förutsättningen för att storskogsbruket skall komma till sin rätt även i dessa landsdelar är framför allt, att dess skogsinnehav ej skall vara allt för uppsplittrat.

4. Svårigheter för småskogsbruket att utnyttja rationaliseringens fördelar

Svårigheten för småskogsbruket att utnyttja rationaliseringens fördelar är särskilt påtaglig i de fall, då detta skulle leda till utgifter, som ej rätt omedelbart kunna återvinnas genom minskade kostnader. Särskilt framträdande blir denna svårighet beträffande anskaffandet av maskiner av olika slag. Även anskaffandet av motorsågar torde i många fall försvåras härigenom. I viss grad har det emellertid visat sig möjligt att lösa denna svårighet genom samverkan mellan skogsägarna.

I anslutning till det nu anförda torde en viktig anledning till att småskogsbruket ej i större utsträckning använder sig av mekaniserade hjälpmedel vara, att småskogsbruket till större delen använder sig av egen arbetskraft, och av denna anledning ej ansett sig ha samma fördel som storskogs-

bruket av att ersätta arbetskraften med kostnadsfordrande åtgärder för mekanisering. I den mån man genom en rationalisering ej kan få annan produktiv användning för den frigjorda arbetskraften, har ej heller från samhällsekonomisk synpunkt någon fördel därmed vunnits.¹

Det har även gjorts gällande, att småskogsbruket ej heller i de fall, då man anlitar lejd arbetskraft, skulle ha samma intresse som storskogsbruket av rationaliseringsåtgärder för att nedbringa kostnaderna för avverkning och transport och närmare bestämt av den anledningen, att man strävar att uttaga avverkningarna under år av goda virkespriser, varvid man lättare kan bära kostnaderna, trots att småskogsbruket ofta får betala sin arbetskraft dyrare än storskogsbruket.

En annan anledning torde kunna tillskrivas den generella erfarenheten, att en viss eftersläpning gör sig gällande vid tillämpandet av de tekniska framstegen i små företag, även om den nya tekniken i övrigt kan utnyttjas av dessa företag.

Slutligen skall här betonas, att det rätta utnyttjandet av de tekniska framstegen kräver en tidigare ej behövlig yrkeskunnighet hos skogsarbetaren eller hos skogsägaren, om denne skall utföra arbetet. Bristen på yrkesutbildad arbetskraft i småskogsbruket kommer i själva verket att sätta en successivt växande spärr för utnyttjandet av de tekniska framsteg, som med fördel kunna utnyttjas av storskogsbruket, där ej särskilda åtgärder vidtagas för att tillföra även småskogsbruket yrkesutbildad arbetskraft i en eller annan form. Men därjämte behövs även ökande tillgång till fackutbildad personal, som kan avge sitt omdöme om vilka rationaliseringsåtgärder, som i varje särskilt fall med fördel kunna tillämpas.

5. Behovet av yrkesutbildad arbetskraft

Genom skogsbrukets mekanisering och andra rationaliseringsåtgärder har behovet av fasta skogsarbetare med yrkesutbildning blivit än mera framträdande än tidigare, då behovet av fasta skogsarbetare främst hade sin grund i järnbrukens behov av yrkeskunniga kolare. Sedan träkolningen nu förlorat sin forna betydelse, har det moderna skogsbrukets behov av yrkeskunnig arbetskraft skapat ett nytt behov av fasta skogsarbetare, som gör sig gällande även utanför de gamla bergslagerna. Det stigande behovet av skogsvårdsåtgärder samt en tendens att förlänga avverkningssäsongen har skapat

¹ För att ur samhällsekonomisk synpunkt en fördel av rationaliseringen skall vinnas, fordras att den genom rationaliseringen möjliggjorda produktionsökningen skall minst motsvara kostnaden för rationaliseringsåtgärden. Å andra sidan kan en rationaliseringsåtgärd innebära befrielse från tungt arbete och ökad fritid, vilket är en vinning, som av mången kan anses motivera kostnaden för en mekanisering eller annan rationaliseringsåtgärd, även om någon produktionsökning genom denna ej uppnås.

förutsättningarna för att ej blott bevara utan även öka den stam av fasta skogsarbetare, som kan beredas sysselsättning året runt, ej minst i det norrländska storskogsbruket. Den tilltagande bristen på arbetskraft i skogsbygderna har även bidragit till att förstärka tendensen till anställandet av fasta skogsarbetare. Betydande omsorger nedläggas på yrkesutbildningen av de fasta skogsarbetarna såväl av staten som av de större skogsbolagen.

Bristen på yrkesutbildad arbetskraft i småskogsbruket måste som redan nämnts anges som en av orsakerna till eftersläpningen ifråga om den tekniska utvecklingen. Man söker avhjälpa denna brist genom utbildningskurser i huggning, körning, verktygsvård, etc. även för de mindre skogsägarna.

Den brist på arbetskraft, som i vissa landsdelar givit sig till känna även i småskogsbruket, har emellertid gjort arbetskraften till ett knapphetsproblem även för denna företagsform. Lösandet av detta problem kan emellertid blott ske genom någon form av samverkan. Det gemensamma anställandet av fasta skogsarbetare för komplettering av ägarnas arbetskraft har nu börjat ta form och synes erbjuda en lösning, när förutsättningarna för sådan samverkan är för handen. I vissa län har man också genom medverkan av skogsvårdsstyrelser och skogsägareföreningar organiserat fasta skogsarbetslag för utförande av olika slag av skogsarbeten.

6. Kostnaden för höjande av skogsbrukets effektivitet

Generellt sett utgöras förutsättningarna för höjandet av effektiviteten vid produktionen och därmed för minskande av kostnaderna vid denna dels av bättre hjälpmedel vid produktionen i form av maskiner, redskap, transportleder, etc., dels av mera ingående kunskap om förutsättningarna för produktionen. Den första av dessa förutsättningar har behandlats i kapitlet om skogsbrukets rationalisering, med tyngdpunkten lagd vid skogsarbetets och transporternas mekanisering. Den andra förutsättningen — ökad kunskap, har kommit till uttryck i den tonvikt som lagts på betydelsen av yrkesutbildad arbetskraft och fackutbildad personal.

Kostnaden för skogsarbetets och transporternas mekanisering tenderar att stiga med konstruktionen av nya och mera arbetsbesparande maskiner och transportmedel. Uppenbarligen har storskogsbruket helt andra möjligheter än småskogsbruket att finansiera dessa kostnader därest man ej, som i viss utsträckning har tillämpats, genom någon form av samverkan kan lösa finansieringsfrågan för småskogsbruket.

Även yrkesutbildade skogsarbetare samt fackkunnig personal medföra en ökad kostnad för dessa. Beträffande de yrkesutbildade skogsarbetarna uppstår denna kostnadsökning främst genom de byggnadskostnader, som äro förenade med beredandet av bostäder för de fasta skogsarbetarna.

Det är uppenbart, att priset för storskogsbrukets större tekniska effektivitet just utgöres av denna merkostnad för mekanisering, fasta skogsarbetare och fackutbildad personal.

Huruvida ett medtagande av kostnaderna härför fortfarande innebär att storskogsbruket har en högre ekonomisk effektivitet än småskogsbruket kan ej av brist på utredningar siffärmässigt visas. Man får dock förut-sätta, att dessa merkostnader ej kommit till stånd, därest de ej varit ekonomiskt motiverade. Sålunda bör merkostnaden för fasta skogsarbetare och för fackutbildad personal vara inräknad i lönsamhetskalkylerna för såväl mekaniseringsalternativen som skogsvårdsåtgärderna. Vad speciellt beträffar kostnaden för fackutbildad personal kan man lätt föreställa sig tillsåndet hos det skogsbruk, som ej hade något som helst tillfälle att anlita sådan personal. Frågeställningen i detta som i många andra fall är emellertid ej ett antingen-eller, utan en fråga om hur långt det är fördelaktigt att gå.

Vad man kan säga är emellertid, att storskogsbruket drabbas av en viss kostnad för kontroll sammanhörande med att det använder främmande arbetskraft, som fordrar viss tillsyn, och som föranleder vissa kostnader för arbetsprestationernas uppmätning och likvidering. Dessa kostnader behöva ej förekomma i det skogsbruk, som använder egen arbetskraft, vilket alltså är regel i småskogsbruket. Tendensen mot ökad användning av lejd arbetskraft eller försäljning av skogen på rot är emellertid påtaglig även i småskogsbruket.

Det kan vidare sägas, att småskogsbruket i motsats till vad fallet är i storskogsbruket ej har nämnvärda kostnader för fackutbildad personal eller administration. Detta är emellertid blott skenbart fallet. I samma mån som småskogsbruket genom olika former av samverkan söker utnyttja fördelarna av mekanisering och fackkunskap uppstå motsvarande kostnader även för småskogsbruket. Jag syftar då på kostnaderna för skogsvårdsstyrelserna och skogsägareföreningarna. I själva verket undgår man ej heller i detta fall kostnaderna för den rena administrationen.

Det bör slutligen observeras, att kostnaderna kunna ha olika innebörd ur den enskilde företagarens och ur samhällets synpunkt. För att exemplifiera detta kunna vi taga kostnaden för fasta skogsarbetare.

Denna kostnad är en av de större kostnadsposterna i storskogsbruket. Det kan därför ligga nära till hands att antaga, att småskogsbruket på denna punkt har en fördel gent emot storskogsbruket genom att ej ha en motsvarande kostnad.

Först kan då konstateras, att man i allmänhet synes vilja göra gällande, att även småskogsbruket skall bära en del av kostnaden för jordbrukets byggnader, nämligen till den del dessa utnyttjas för folk och dragare när de arbeta i skogen.

Härtill skall blott anmärkas, att i den mån dessa byggnader likväl behövas för jordbruket och tillkommit för att tjäna detta finnes ej anledning att belasta skogsbruket härmed. Endast de merkostnader, som detta faktiskt ger upphov till, skola belasta skogsbruket.

Det sagda gäller, när man betraktar denna kostnad ur den enskilde företagarens synpunkt. Ur samhällets synpunkt är kostnaden för skogsarbetarens bostad ej att betrakta som en kostnad för produktionen utan som en form av konsumtion. Skogsarbetaren skall under alla förhållanden ha en bostad. Om han i storskogsbruket får en bättre bostad än han vanligen kan påräkna, när han arbetar åt småskogsbruket, skall detta ej räknas som en belastning för storskogsbruket. Ur social synpunkt bör detta i stället räknas storskogsbruket till godo.

7. Behovet av yttre rationalisering (arrondering) i skogsbruket

En viktig förutsättning för att stordriftens fördelar skall kunna fullt utnyttjas är att skogstillgången är tillräckligt samlad. Uppsplittningen i ett flertal skiften, kanske med olämplig, långsmal form, motverkar i hög grad uppnåendet av stordriftens fördelar och verkan av tidigare diskuterade åtgärder för höjandet av effektiviteten, vare sig dessa åtgärder avse skogsarbetets och transporternas mekanisering eller användandet av fasta skogsarbetare och fackutbildad personal.

Denna fråga har betecknats som en av de viktigaste i svenskt skogsbruk av idag. Förhållandena i detta avseende lämna nämligen mycket övrigt att önska. Den bästa utformningen av driftsenheterna återfinnes av naturliga skäl på statsskogarna, vilka till övervägande del äro samlade i stora komplex. För skogsindustriens del äro förhållandena varierande. Eftersom dess skogsinnehav framför allt i Norrland och Dalarna erhållits genom förvärv av hemmansskogar, föreligger här i stor utsträckning en mindre tillfredsställande arrondering. Denna återkommer i bondeskogsbruket, där uppsplittningen i skiften av långsmal olämplig form genom fortgående arvskiften stundom gått så långt, att rationellt skogsbruk ej låter sig bedrivas.

Olägenheterna av en ägosplittning äro störst för storskogsbruket, som härigenom beredes ökade kostnader vid utnyttjandet av sin fackutbildade personal och fasta skogsarbetare. Koncentrationen av åtgärder för utnyttjande av mekaniseringens fördelar försvåras, och detsamma gäller beträffande utbyggandet av transportleder. Olägenheterna kunna emellertid även vara betydande i småskogsbruket, där ägosplittningen gått längre. Olägenheterna tendera dessutom att öka, allt eftersom mekaniseringen ökar och kostnaden för arbetskraft och personal stiger. Sedan driftsenheternas storlek genom rådande äganderättsförhållanden får anses i huvudsak fastlåst,

är en förbättrad arrondering det huvudsakliga medlet för en anpassning till denna utveckling.

Strävanden ha sedan länge pågått att genom byte förbättra arronderingen. Sådana byten ha ägt rum mellan statsskogarna och bolagsskogarna samt mellan de sistnämnda inbördes. Det är synnerligen önskligt att kunna utsträcka dessa byten även till bondeskogarna samt mellan bondeskogarna och storskogsbruket. I sådant syfte vore det önskligt att genom lämpliga lagstiftningsåtgärder underlätta ett sådant byte ävensom göra hindrande lagstiftning, exempelvis den s. k. bolagsförbudslagen, till föremål för översyn.

III. Betydelsen av samverkan mellan de små driftsenheterna

Av det hittills förda resonemanget framgår närmast, att de små driftsenheterna i fråga om effektiviteten äro underlägsna de stora även i skogsbruket. Det tillkommer emellertid ytterligare en faktor, som i det föregående mera flyktigt omnämnts, nämligen möjligheten till *s a m v e r k a n* mellan de små driftsenheterna.

Denna samverkan har tagit sig olika uttryck i olika länder. Man torde kunna säga att Sverige på detta område intar en ledande ställning.

Främst i betydelse och först i tiden är den samverkan beträffande fackutbildad personal på *s k o g s s k ö t s e l n s* område, som på det allmännas initiativ kom till stånd genom skogsvårdsstyrelsernas inrättande för ett femtiotal år sedan (år 1905). Vad skogsvårdsstyrelserna betytt för skogsvården på bondeskogarna, som vid tiden för deras tillblivelse saknade all skötsel, har ju ofta omvitnats. Med hänsyn till att bondeskogsbruket omfattar den bördigaste och bäst belägna delen av den totala skogsarealen, kan betydelsen av en god skötsel av dessa ej överskattas. Denna personal är emellertid allt för liten i förhållande till behovet.

Men skogsvårdsstyrelserna ha inte blott tillhandahållit fackutbildad personal vid ledningen och planerandet av skogsvårdsåtgärderna, de ha även genom en brett lagd propaganda- och upplysningsverksamhet väckt skogsägarnas intresse för deras skogsbruk samt genom utbildningsverksamhet av olika slag sökt bibringa dem de enklare grunderna för skogsskötseln.

En annan samverkan, men tillkommen på skogsägarnas eget initiativ, representeras av skogsägareföreningarna. Från att ursprungligen ha grundats för att tillvarata de små skogsägarnas intressen gent emot virkesköparna och tjänstgöra som försäljningsorganisation, ha de alltmer börjat intressera sig för rationalisering av *a v v e r k n i n g s a r b e t e t* och *v i r k e s t r a n s p o r t e r n a*. Genom upplysning och propaganda söka de uppdrida intres-

set för en riktig aptering, för en rationell verktygsvård och för en god virkesvård. Beträffande mekaniseringen demonstreras för skogsägarna de nya konstruktionerna. I fråga om dyrare maskiner, som traktorer för vägbyggnad, etc., uppträda föreningarna stundom som maskinhållare.

Helt kan dock ej de små driftsenheternas olägenheter övervinnas genom samverkan. De olika driftsenheterna tillhöra alltså olika ägare, vilket innebär att åtgärderna på marknaden alltså i det väsentliga äro bundna till de små driftsenheterna. Detta förhållande är svårare att övervinna genom samverkan. Det gör sig främst gällande som ett hinder för en lönande mekanisering, men även i andra avseenden, t. ex. som en förhållandevis hög kostnad vid anlitan av fackkunnig personal. Även av denna anledning är det önskligt att kunna ta i anspråk de enskilda skogsägarnas egna insatser för skogsbruket. I vissa fall är emellertid samverkan nödvändig för att åtgärder överhuvud skall kunna komma till stånd, såsom vid byggandet av skogsbilvägar och dikningsföretag, som beröra flera markägare.

Den eftersläpning i fråga om att följa med och tillägna sig resultaten av forskningen och den tekniska utvecklingen, som alltid är en nackdel beträffande de små företagen, och som även gör sig gällande i skogsbruket, motverkas visserligen genom den upplysningsverksamhet, som bedrivs av såväl skogsvårdsstyrelserna som skogsägareföreningarna. Det kvarstår likväl ett betydande tröghetsmoment vid överförandet av resultaten av såväl den tekniska utvecklingen som forskningen på skogsskötselns område till småskogsbruket jämfört med förhållandena i storskogsbruket. Till en viss del kunna dessa resultat överhuvud ej överföras till småskogsbruket, så länge det saknar den fackutbildade personal och den yrkesutbildade arbetskraft, som skulle göra det möjligt att utnyttja dem.

De reservationer, som här framförts beträffande möjligheterna att genom samverkan eliminera svagheterna hos småskogsbruket i fråga om effektiviteten kunna ej undanskymma det faktum, att denna samverkan haft en utomordentlig betydelse för att motverka de största olägenheterna av driftsenheternas ringa storleksordning.

Det förhållandet, att icke alla ägare av smärre skogsbruk anlita skogsvårdsstyrelserna eller äro medlemmar av skogsägareföreningarna, vilka sistnämnda nu omfatta omkring hälften av skogsarealen i enskild ägo, kan uppenbarligen ej förringa betydelsen av denna samverkan i och för sig. Denna samverkan blir också mera nödvändig ju längre den tekniska utvecklingen fortskrider, vilket tenderar att öka olägenheterna av små driftsenheter, och ju större möjligheter skogsforskningen öppnar för de skogsägare, som kunna tillgodogöra sig denna. Den uppgift, som ligger framför småskogsbruket är därför att gå vidare på samverkans väg. Härvid är emellertid av vikt, att detta sker i sådana former, att det ej försvagar de enskilda

skogsägarnas initiativ och intresse. Detta intresse utgör nämligen den starkaste positiva faktorn hos småskogsbruket. Detta intresse kan bäst utnyttjas genom att bereda de mindre skogsägarna ökade möjligheter att förvärva kunskap om skötseln av sin egen skog.

IV. Skogsbrukets ägareformer och målsättningen för skogsbruket

1. Allmänna synpunkter

Det förhållandet, att skogsbrukets ägareformer kunna inverka på målsättningen för skogsbruket och därmed på dess ekonomiska resultat har sin grund däri, att skogsinnehavet ingår som en del av ägarens förmögenhet och därmed blir beroende av ägarens principer beträffande bedrivandet av hans verksamhet i dess helhet.

Ur företagsekonomisk synpunkt skall en verksamhet, vilken som helst, bedrivas så att den ger största inkomst utöver kostnaderna för de i anspråk tagna produktionsmedlen. Detta i den allmänna ekonomiska teorien formulerade kriteriet på en företagsekonomisk verksamhet bör även gälla beträffande skogsbruket som ekonomiskt företag.

I och med att skogsbruket ofta är förenat med annan verksamhet i samma företag bör samma princip alltjämt vara vägledande för företaget i dess helhet. Den första fråga, som då uppstår i det med skogsbruk förenade företaget, gäller lämpligaste fördelningen av disponibla produktionsmedel, det må gälla arbetskraft, jord eller kapital. I sista hand reducerar sig detta till en fråga om lämpligaste fördelningen av investeringarna.

I princip är denna fråga lätt att besvara under hänvisning till den företagsekonomiska princip, som nyss återgivits. Fördelningen av disponibla produktionsmedel — och därmed i sista hand även planläggningen av mer långsiktiga investeringar — bör ske med syfte att erhålla största överskott av inkomster utöver kostnader för företaget i dess helhet. Detta måste vara fallet även på längre sikt, varför detta fördelningsproblem även kan uttryckas så, att man skall eftersträva att använda de givna produktionsmedlen så, att de ge åt företaget i dess helhet största kapitalvärde.

Vid fördelningen av investeringarna har man att beakta det förhållandet, att i det kombinerade företaget de olika verksamhetsgrenarna vanligen äro mer eller mindre beroende av varandra. Detta beroende kan vara av olika slag. I det med förädlingsindustri förenade företaget är förädlingsindustrin mer eller mindre beroende av råvaruförsörjningen från egna skogar,

änskönt man även kan och vanligen även måste inköpa en del av råvarubehovet. I det med jordbruk förenade skogsbruket kan visserligen även jordbruket inköpa sitt behov av husbehovsvirke och brännved, men det anses vara en fördel att kunna erhålla detta från egen skog.

De olika verksamhetsgrenarnas ömsesidiga beroende av varandra kan emellertid även ha sin grund i det gemensamma användandet av vissa av företagets produktionsmedel. Härigenom kan ofta ett bättre utnyttjande av dessa produktionsmedel komma till stånd än om varje verksamhetsgren drevs oberoende av den andra, vilket uppenbarligen bör vara till nytta för företaget i dess helhet, särskilt i den mån dessa gemensamt använda produktionsmedel äro av mer eller mindre fast natur.

Exempel härpå är bl. a. den för ett företag i dess helhet mer eller mindre gemensamma administrationsapparaten, gemensamma välfärdsanordningar, etc. Det gemensamma användandet av arbetskraften i det med jordbruk förenade skogsbruket har i den jordpolitiska diskussionen tillmätts stor betydelse. Den gemensamma användningen av skogsmarken — för skogsbete och för virkesproduktion — har däremot med virkesavkastningens stigande värde allt mera utvecklats till nackdel ej blott för skogsbruket utan även för hushållningen i dess helhet.

De fördelar, som enligt det föregående kunna erhållas genom en förening av skogsbruk med annan verksamhet — och framför allt av annan verksamhet med skog — kan i själva verket anföras som en huvudorsak till den stora omfattning föreningen mellan skogsbruk och annan verksamhet i verkligheten har erhållit. Ej mindre än i runt tal hälften av skogsarealen i vårt land är förenad med jordbruk, och en fjärdedel är förenad med förädlingsindustri i samma företag. Den återstående fjärdedelen utgöres av allmänna skogar.

Denna fördelning av skogsbrukets ägareformer bör ses mot den historiska bakgrunden av skogsägandets betydelse. Sålunda leder träförädlingsindustriens skogsinnehav sitt ursprung från dess förvärv av skog för att säkerställa industriens behov av råvara, först, på kortare sikt, som ett skydd mot en fallande konjunktur, senare även på längre sikt för att säkerställa investeringarna i de allt dyrare förädlingsanläggningarna genom att minska beroendet av inköpt råvara. Det finns nu praktiskt taget ej något större skogsindustriellt företag i vårt land, som ej har egna skogar, vilka åtminstone till en del kunna tillgodose råvarubehovet för den anslutna industrien. Erfarenheten har visat, att förädlingsindustri — i varje fall i vårt land — ej kan drivas rationellt och på långt sikt utan att i avsevärd grad kunna lita till råvaruförsörjningen från egna skogar. Detta förhållande blir mera påtagligt, allt eftersom industrien måste investera kapital i dyrbara anläggningar och

vid sitt inköp av råvara måste konkurrera med andra skogsägande företag eller som motpart har starka säljareorganisationer.

Den jordbrukande befolkningens skogsinnehav utvecklade sig på ett naturligt sätt ur dess nyttjande av naturskogen för bete och myrslätter, för bränsle och husbehovsvirke samt för jakt och fiske. För jordbruksbefolkningen har emellertid skogsinnehavet med stigande skogsvärden övergått till att få sin största betydelse genom den inkomst, som erhålles genom försäljning av skogsavkastningen, som vanligen blott till en mindre del tas i anspråk för husbehovet, samt genom arbetsförtjänsten vid avverkningen. Slutligen kan statens skogsinnehav i Sverige som i andra länder härledas från att staten på ett tidigt stadium, innan all jord blivit tagen i anspråk, förklarat som sin egendom den skog och övriga naturtillgångar, som ej redan med nyttjande- eller äganderätt innehades av den jordbrukande befolkningen, uppenbarligen i syfte att härigenom försäkra sig om en blivande inkomst, så mycket mera begärlig som jorden vid denna tid (förutom arbetet) representerade den huvudsakliga källan till inkomst i samhället. Detta förklarar också statskogarnas dominerande förekomst i övre Norrland med tyngdpunkten i de folkfattiga lappmarkerna. Sedan slutet av förra århundradet har emellertid staten även köpt skog i södra och mellersta Sverige i sammanlagt betydande omfattning.

I och med att skogsbruket är förenat med annan verksamhet i samma företag, kommer som nämnts målsättningen för skogsbruket att bli beroende av målsättningen för företaget i dess helhet. Om målsättningen för företaget i dess helhet är bästa företagsekonomiska resultat, eller största kapitalvärde åt företaget, som det också kan uttryckas, så måste skogsbruket behandlas som en integrerande del av företaget för uppnående av denna målsättning. Är målsättningen för företaget i dess helhet en annan, får skogsbruket underordna sig även denna målsättning.

Genom att äganderättsförhållandet på sätt som nu utvecklats bestämmer skogsbrukets målsättning får inriktningen av skogsbruket, sådant detta framför allt kommer till uttryck i investeringspolitiken, en särprägel för var och en av de i det föregående redovisade skogsägargrupperna. Industriskogsbruket präglas av den anknutna industriens behov av råvara, bondeskogsbruket av samgåendet med jordbruket, och det allmännas skogsbruk kan ej undgå att förutom av det statsfinansiella intresset att erhålla en hög inkomst från skogsinnehavet även röna inflytande av samhällsintresset.

Men äganderättsförhållandet ger även upphov till de individuella avvikelserna från den för en viss ägaregrupp gemensamma målsättningen. Dessa individuella avvikelser, som äro lätt iakttagbara i verkligheten, äro beroende av sådana förhållanden som ägarens ekonomi, hans behov av pengar, hans möjligheter att välja mellan andra investeringsalternativ, hans

allmänna duglighet, hans fackkunskap, m. m. Detta gäller i motsvarande grad även om ägaren är ett företag, såsom fallet vanligen är i storskogsbruket.

I det följande skall målsättningen för olika skogsägaregrupper och dess återverkan på inriktningen av investeringarna i skogsbruket behandlas.

2. Målsättningen för olika skogsägaregrupper

Statsskogsbruket

Mest konsekvent genomförd är målsättningen för statsskogarna, vilka stå under enhetlig ledning och fullfölja en målsättning, eller skogspolitik, som fastställts av statsmakterna. Enligt denna målsättning, sådan den senast fastställts i en förordning av år 1935, skall skogar under domänstyrelsens förvaltning »vårdas efter regler, vilka med tillgodoseende av fordringarna på ett uthålligt skogsbruk och en i möjligaste mån jämn avkastning åsyfta högsta avkastning i penningar».

Detta är uppenbarligen en statsfinansiell målsättning, som ligger i linje med statens ursprungliga syfte att göra gällande sina anspråk på jord för att därmed försäkra sig om en säker källa till inkomst för mötande av statens utgifter. Så som den här preciserats — högsta avkastning i penningar vid uthålligt skogsbruk — innebär den statsfinansiella målsättningen, att man avser säkerställandet av högsta inkomst på lång sikt. Denna målsättning innebär, om den strikt följes, långt drivna investeringar i skogsvårdsåtgärder och virkeskapital.

Den statsfinansiella målsättningen sammanfaller visserligen ett långt stycke med samhällsintresset, men den medger ej någon avvägning mellan investeringarna i skogsbruket och annan verksamhet. Det har emellertid ej kunnat undgås, att staten som företrädare för samhällsintresset även kommit att utnyttja sitt skogsinnehav för tillfredsställelse av vissa samhällsliga intressen, som legat på sidan om den statsfinansiella målsättningen.

Industriskogsbruket

Beträffande bolagens skogsbruk eller industriskogsbruket, som det hellre bör kallas, är målsättningen tydligt framträdande, ehuru ej lika enhetligt genomförd som i statsskogsbruket.

Industriskogsbruket har, som tidigare nämnts, till uppgift att säkerställa råvaruförsörjningen för ansluten förädlingsindustri både vid konjunkturförsämringar och på längre sikt. Det förra gör det angeläget att upprätthålla avverkningarna även under lågkonjunkturerna, vilket lett till att avverkningarna i industriskogsbruket till sin storlek äro tämligen oberoende

av växlande konjunkturer, trots att det sett enbart ur skogsbrukets synpunkt vore fördelaktigt att öka avverkningarna under högkonjunkturer.

Beträffande säkerställande av råvaruförsörjningen på längre sikt kan det för företaget i dess helhet vara motiverat att göra större investeringar i produktionshöjande åtgärder (skogsvård, etc.) än som vore lönande enbart ur skogsbrukets synpunkt, därest man härigenom kan undgå en framtida råvarubrist med åtföljande ofullständigt utnyttjande av industriens kapacitet. Emellertid är gränsen svår att draga mellan de produktionshöjande åtgärder, som skulle ha till syfte att undgå en framtida råvarubrist, och de produktionshöjande åtgärder, som allmänt sett skulle förbättra företagets råvaruförsörjning, vare sig detta kan väntas resultera i minskat beroende av säljarna av råvaran eller det skulle möjliggöra förädlingsindustriens utbyggnad i större enheter med därav följande minskning av produktionskostnaden per enhet och ökning av förädlingsvinsten. I det ena som i det andra fallet kan man uttrycka detta så, att en höjning av råvaruavkastningen från de egna skogarna är förenad med vissa nyttoverkningar för företaget i dess helhet, som kan göra det motiverat att göra större investeringar i åtgärder avsedda att höja och anpassa produktionen av råvara efter den anslutna industriens behov än som vore fallet enbart ur skogsbrukets egen synpunkt. Detta förhållande bör uppenbarligen uppmärksammas av företagets ledning, när det gäller att fördela investeringarna på olika verksamhetsgrenar i företaget, vilket inledningsvis angivits som ett problem för det kombinerade företaget.

Som ett uttryck för den moderna svenska skogsindustriens inställning till skogsbruket kan citeras slutorden i det uttalande, som gjordes av chefen för Mo och Domsjö Aktiebolag fil. dr. Erik Kempe vid Norrlands skogsvårdsförbunds exkursion å detta företags marker år 1954. »Låt oss sträva efter högsta möjliga produktion i våra skogar, likgiltigt av vilka trädslag men med viss — dock ej överdriven — hänsyn till virkeskvaliteten. Överlämna med förtroende åt kemisterna att lösa problemet om de olika virkessortimentens bästa och mest lönande användning. Handla vi efter denna linje löpa vi minsta risken för klander från våra efterkommande».

Enligt detta uttalande, som även torde omfattas av övriga representanter för industriskogsbruket, anges målsättningen för detta vara största produktion av råvara för skogsindustrien med visst beaktande av kvaliteten. Denna målsättning tar ej hänsyn till kostnaden för att uppnå högsta produktion av råvara, vilket man i praktiken ej torde kunna undgå att göra. Uttalandet torde närmast få uppfattas som en principförklaring, vilken i allmänna ordalag betonar vikten av att eftersträva största produktion av råvara som målsättning för industriskogsbruket. Uppfattat på detta sätt står detta yttrande ej i någon motsättning till den målsättning, som enligt allmänna företags-

ekonomiska principer bör gälla för industriskogsbruket, nämligen att i samverkan med förädlingsindustrin medverka till uppnående av största kapitalvärde för företaget i dess helhet.

Bondeskogsbruket

Vilken målsättning skall då angivas för bondeskogsbruket? Någon målsättning i egentlig mening har ej formulerats för denna ägareform av skogsbruk. Med utgångspunkt från de principiella synpunkter, som här anlagts, skulle målsättningen för bondeskogsbruket vara att i växelverkan med ägarens övriga verksamhet, d. v. s. främst jordbruket, åstadkomma bästa utnyttjande av de gemensamma produktionsmedlen och därmed största inkomst åt sin ägare från dessa produktionsmedel. Detta förutsätter att samtliga produktionsmedel väl utnyttjas, såväl jord som skog och arbetskraften, den senare lämpligt fördelad mellan jord och skog.

Kombinationen jord-skog har framför allt ansetts värdefull genom att den möjliggjort ett fullständigare utnyttjande av *a r b e t s k r a f t e n*, människor såväl som dragare, än som varit möjligt enbart i jordbruket. Därav har det kommit sig, att den från början på skogsbetet och jakten grundade gemensamma äganderätten till jord och skog genom jordlagstiftningen fortsatt att upprätthållas — bortsett från en kortare period i slutet av förra och början av innevarande århundrade, då jorddelningen var fri — även sedan dessa ursprungliga nyttjandeformer förlorat sin betydelse. Skogen har genom denna jordlagsstiftning kommit att betraktas som ett nödvändigt *s t ö d* för jordbruket, särskilt i skogsbygderna med dess smärre och mindre givande jordbruk. Detta stöd består emellertid inte blott i det bättre utnyttjandet av arbetskraften utan därjämte även i inkomsten av själva skogsavkastningen. Det *s o c i a l p o l i t i s k a* momentet dominerar helt i den sista fasen av denna utveckling, vilken består däri, att man vill komplettera de s. k. ofullständiga jordbruken med skog, när de ej kunna kompletteras med inägojord, något som ofta möter svårigheter i skogsbygderna.

V. Skogsbrukets investeringar vid olika ägareformer

1. Allmänna synpunkter

Som i det föregående närmare utvecklats bör skogsbrukets målsättning vid olika ägareformer bestämmas av önskemålet att skogsbruket i samverkan med övrig verksamhet i samma företag skall medverka till uppnående av största kapitalvärde av företaget i dess helhet. Detta medför att användning-

en av produktionsmedel i skogsbruket — och därmed i sista hand även investeringarna — bör avvägas med hänsyn till den inkomst dessa produktionsmedel avkasta för företaget i dess helhet i jämförelse med andra möjliga alternativ för deras användning, resp. andra investeringsalternativ. Detta kan, som av det föregående framgått, ställa sig något olika vid olika ägareformer.

Investeringarna i ett skogsbruk, som genom ägareformen är förenat med annan verksamhet, blir nämligen till en del beroende av ett val mellan de investeringar, som äro behöfliga eller önskvärda i denna andra verksamhet, och investeringar i skogsbruket. Detta val mellan olika investeringsalternativ är särskilt påtagligt, när det för investeringsändamål till buds stående beloppet är givet (begränsat) och ej påverkas av valet av investeringsalternativ. Det för investeringar under en given period disponibla beloppet kan emellertid vanligen något anpassas dels genom utnyttjande av krediter (upptagande av lån), dels genom att variera den del av företagets löpande inkomst, som tages ut ur rörelsen, exempelvis genom utdelning till aktieägarna i ett bolag, genom att inlevereras till staten (från statsskogarna) eller genom att tagas i anspråk för löpande konsumtion eller för sparande i andra former (bank, etc.) (bondeskogsbruket). I den mån upptagandet av lån utgör ett klart alternativ till investering i skogsbruket, blir låneräntan av betydelse för bedömande av investeringens ändamålsenlighet, enär denna bör ingå i kalkylen på kostnadssidan. Om en investering i skogsbruket är beroende av valet mellan konsumtion och sparande, är detta val en subjektiv värderingsakt, som särskilt för bondeskogsbruket torde vara aktuellt med hänsyn till skogsinkomstens betydelse för uppehållet som tillskott till inkomsten från jordbruket. Om skogsägaren i ett sådant fall väljer sparandet, bör investeringen i skogsbruket ge minst samma avkastning som andra möjliga alternativ att placera sparandet med hänsyn tagen till skillnad i säkerhet och skydd mot penningvärdets försämring.

Vid en diskussion av skogsbrukets investeringar tilldrar sig även omloppstiden intresse, enär valet av omloppstid i hög grad påverkar storleken av det kapital, som är bundet i skogsbruket. Ehuru i mindre grad påverkar även gallringsmetoden storleken av det i skogsbruket bunda kapitalet. Detta framgår särskilt vid den extrema form av »gallring» eller genomhuggning, som resulterar i borttagandet av de grövsta och värdefullaste stammarna i beståndet.

För att bedöma och jämföra olika investeringsalternativ med varandra är det emellertid också i anslutning till föregående resonemang nödvändigt att observera och så vitt möjligt värdera de nyttoverkningar, som uppstå för företaget i dess helhet av en viss investering i skogsbruket.

2. Industriskogsbruket

I det föregående har målsättningen för industriskogsbruket formulerats så, att skogsbruket i växelverkan med förädlingsindustrin skall medverka till uppnående av största kapitalvärde för företaget i dess helhet. Det har också hänvisats till de nyttoverkningar i olika avseenden, som tillgången till råvara från egna skogar representerar genom säkerställande av råvaruförsörjningen för förädlingsanläggningarna. Dessa nyttoverkningar kunna approximativt uttryckas i förädlingsvinsten, rätteligen vid den framtida tidpunkt, då avkastningen av en viss investering blir tillgänglig som råvara för industrien.¹ Dessa nyttoverkningar äro dock ej lätta att siffermässigt precisera. Det minskade beroendet av säljarna av råvara utgör en ytterligare fördel, som även den är svår att siffermässigt uppskatta.

Vid investeringar i skogsvårdsåtgärder bör det i anslutning till föregående resonemang vara logiskt att på inkomstsidan i en investeringskalkyl upptaga de förenämnda nyttoverkningarna till det värde man åsätter dem ur företagets synpunkt. Uppenbarligen ger osäkerheten vid denna uppskattning av nyttoverkningarna upphov till en rätt bred marginal för det subjektiva omdömet. Detta är emellertid knappast något speciellt utmärkande för skogsbruket, utan kan även förekomma vid andra investeringar.

Som en viktig konsekvens av det sagda skulle framgå, att industriskogsbruket bl. a. för återväxtens främjande skulle kunna nedlägga högre kostnader än som vore motiverade i skogsbruket som isolerat företag.

Det ligger emellertid i sakens natur, att man här kommit in på fältet för mycket osäkra bedömningar, där nedläggandet av ytterligare kostnader för den praktiska företagsledaren mera torde få karaktären av en konsolideringsåtgärd eller en försäkringspremie mot framtida råvarubrist än en investering i vanlig bemärkelse. I enlighet härmed torde det ligga nära till hands för företagsledningen att bedöma skäligheten härav med ledning av kostnadsökningen för den tillverkade produkten, exempelvis per ton cellulosa eller standard trävaror. Man skall då vanligen finna, att denna kostnadsökning är av ringa storleksordning i förhållande till andra kostnader och i förhållande till försäljningsvärdet. I gengäld måste den utgå lång tid i förväg. Därtill kommer att investeringarna för industrins rationalisering, som ge en omedelbar avkastning och äro av mera tvingande natur, ständigt tävla om prioriteten till disponibla medel. Detta torde väl utgöra dilemmat för industriskogsbruket. Under efterkrigsåren med dess rikligare flödande

¹ I förädlingsvinsten inneslutes då marginalproduktionens andel i företagets fasta kostnader, såväl i skogen som i industrien. Detta innebär, att man kan räkna med värdet av marginalproduktionen enbart efter avdrag av de rörliga kostnaderna i skogen och industrien.

inkomster har framför allt bristen på arbetskraft och skogsodlingsmateriel lagt hinder i vägen för en önskvärd ökning av skogsvårdsåtgärderna.

De kostnader, som i detta sammanhang kunna nedläggas för höjande av kvalitén på virkesavkastningen betingas av den bedömning man utför beträffande virkeskvalitetens betydelse för kvalitet och pris å de förädlade skogsprodukterna vid den framtida tidpunkt, då virket avverkas. Härpå skall ej närmare ingås. Det är dock av intresse att konstatera, att någon nämnvärd motsättning mellan önskemålen om en hög kvantitativ avkastning av råvara och en hög kvalitet ej finnes, i det den höga kvalitén kan vara väl förenlig med en hög kvantitativ avkastning. Emellertid kan eftersträvan- det av en hög kvalitet ge upphov till vissa ytterligare kostnader härför, vilka man då kan ha anledning att ta ställning till, t. ex. för kvistning. Bl. a. kan också en viss motsättning uppstå till räntabilitetskravet (starka gallringar!).

Vid val av omloppstid i industriskogsbruket kan det synas naturligt att välja den omloppstid, som ger den största produktionen av råvara för ansluten förädlingsindustri.

Emellertid kan man ej heller i detta fall helt lämna frågan om kostnaden för att producera denna råvara ur räkningen. Eftersom kostnaden — och särskilt räntekostnaden — är beroende av omloppstiden, bör vid en kalkyl av omloppstiden räntefoten ej heller i detta fall uteslutas ur kalkylen. Hänsyn till industriens försörjning med råvara bör i princip tagas genom att de sortiment, som industrien behöver, åsättas ett högre pris än det i marknaden gällande och närmare bestämt så mycket högre, som svarar mot det mervärde man i företaget tillägger dessa sortiment genom att säkerställa industrins framtida råvaruförsörjning. Ett approximativt uttryck för detta mervärde är den förväntade förädlingsvinsten för dessa sortiment, särskilt vid framtida knapphet på råvara. Detta innebär att de sålunda justerade priserna på olika sortiment alltjämt kommer att fullfölja prisets traditionella uppgift att styra produktionen i mest ekonomiska riktning, under beaktande av såväl kostnaderna för produktionen av en viss råvara som fördelarna härav för anknuten industri. Vid ett måttligt räntekrav av 3 à 4 % bör skillnaden i omloppstid beräknad på detta sätt och enbart med tanke på högsta avkastning av råvara ej bli av större betydelse. Härtill kommer i sista hand den fördel, som ligger i minskat beroende av säljarna vid tillgång till råvara från egna skogar, vilken fördel blott kan bli föremål för subjektiv värdering.

Med hänsyn till svårigheten att siffermässigt precisera dessa nyttoverkningar samt det faktum, att även kostnadssidan, främst representerad av räntekostnader för virkesförrådet och för marken, ävenså är svår att precisera, är det förklarligt, om man i industriskogsbruket förenklar frågeställ-

ningen beträffande omloppstiden till det dominerande momentet — största avkastning av råvara för ansluten förädlingsindustri.

Det sagda innebär bl. a., att ett sågverksföretag med egna skogar kan ha anledning att hålla en längre omloppstid än ett enbart massaproducerande företag. Detta är blott en tillämpning på skogshushållningens område av samma princip, som ligger till grund för apteringen på industriens egna skogar, varvid hänsyn tages till industriens behov av olika sortiment genom att de sortiment den egna industrien behöver, värderas upp med förädlingsvinsten och sålunda endast belastas med industrins rörliga kostnader.¹

Därest en kalkyl skulle gå ut på en omläggning av omloppstiden är att märka, att även konsekvenserna av en sådan omläggning måste medtagas vid det slutliga avgörandet. Detta blir särskilt av betydelse, därest det bleve frågan om en förlängning av omloppstiden för att höja produktionen av råvara. För den händelse råvaruförsörjningen under övergångstiden skulle försämrats, måste olägenheten härav beaktas.

3. Bondeskogsbruket

Enligt den föregående analysen av målsättningen för bondeskogsbruket bör det fulla utnyttjandet av den för jord och skog gemensamma arbetskraften vara i hög grad bestämmande för skogsbrukets målsättning, därest man på längre sikt vill ha största inkomst av disponibla produktionsmedel — den egna arbetskraften, jord och skog. Denna målsättning bör i så fall även komma till uttryck vid investeringarna i bondeskogsbruket och fördelningen av dessa mellan jordbruk och skogsbruk.

Fördelningen av arbetskraften mellan jordbruk och skogsbruk ger sig till stor del själv genom att den gemensamma användningen av arbetskraften har sin grund i att jorden och skogen efterfråga arbetskraften under olika årstider. Detta gäller om avverkningarna, vilka ta i anspråk den helt övervägande delen av den arbetskraft, som åtgår i skogsbruket. Skogsvårdsarbetet utföres mera under jordbrukets säsong och måste följaktligen konkurrera med detta om arbetskraften.

Vad först beträffar den arbetskraft, som ägnas avverkningarna, så representerar denna visserligen ej en investering, men den är viktig genom den omedelbara inkomst den skänker skogsägaren. Av samstämmiga uttalanden synes framgå, att det föreligger en tendens att i stigande omfattning utföra avsaluavverkningarna på den egna skogen genom främmande arbetskraft. Någon uttömmande undersökning härom har ej skett, men enligt

¹ Detta är endast ett schematiskt resonemang. I verkligheten måste en kombinerad industri vid apteringen på egna skogar ta hänsyn till avslutade försäljningar, utsikterna för de olika produkterna på marknaden, etc.

osäkra uppskattningar skulle endast ca 75 % av avsaluvirket avverkas genom skogsägarnas egen försorg.

Flera anledningar kunna nämnas som förklaring härtill. Jordbrukets egen arbetskraft har undergått en stark minskning, vilket förhållande antagligen är att anse som den viktigaste orsaken. Den relativa lättheten att erhålla en inkomst från skogen genom rotförsäljning befriar skogsägaren från arbete och besvär, i de fall då han inte själv förbehåller sig att utföra avverkningen. Den starka stegring, som skogspriserna undergått efter det andra världskriget i förhållande till andra nyttigheter, har gjort det mindre nödvändigt än tidigare för skogsägarna att åtaga sig det tunga avverkningsarbetet, särskilt med tanke på den höga marginalskatt, som även drabbar inkomst av arbete. Att nu liksom tidigare många skogsägare ej äro i stånd att själva utföra avverkningsarbetet, innebär väl ej i och för sig någon förändring.

Utnyttjandet av den egna arbetskraften vid avverkningarna borde verka i riktning mot jämna årliga uttag på bondeskogarna. Detta motverkas emellertid av en naturlig benägenhet att utnyttja de goda konjunkturerna på virkesmarknaden, vilket resulterar i en påtaglig anpassning av avverkningarna efter konjunkturerna i bondeskogsbruket, i motsats till vad förhållandet är i statsskogsbruket och i industriskogsbruket med deras jämnare avverkningar.

Utnyttjandet av den egna arbetskraften för investeringar i skogsvård måste som nämnts ske i mer eller mindre påtaglig konkurrens med jordbruket. De minsta jordbruken borde då erbjuda de bästa förutsättningarna för avstående av arbetskraft till skogsbruket. Erfarenheterna betyder näppe-
ligen detta.

Emellertid tar det ordinära skogsvårdsarbetet på ett medelstort skogshemman med 50 å 60 hektar skog blott ett fåtal dagar i anspråk, varför det framför allt blir ägarens personliga intresse för skogsbruket, som kommer att bli avgörande för hans arbetsinsats för skogsvården. Detta bidrar att förklara den stora variationen beträffande skogsskötselns ståndpunkt på bondeskogarna. Härtill kommer, att behovet att använda inkomsten från skogsbruket för löpande utgifter samt för investeringar i jordbruket kommer in som ännu en begränsande faktor av mycket skiftande storleksordning. Följden är, att resultatet av skogsbruket hos denna skogsägaregrupp även av denna anledning har blivit mycket varierande. Vi finna i bondeskogsbruket alla övergångar från mönsterskogsbruket till det skogsbruk, som blott uppfyller skogslagens minimifordringar. Variationerna skulle i själva verket vara ännu större, om inte skogslagen tvingat till upprätthållandet av en viss minimistandard beträffande investeringarna i skogsbruket, såväl beträffande skogsvårdsåtgärderna som i fråga om virkesförrådet.

Vad slutligen beträffar fördelningen av investeringarna mellan jordbruk

och skogsvård, vare sig dessa ske i form av arbetskraft eller pengar, förhåller det sig sannolikt så, att jordbruket får en förhållandevis större andel i förhållande till investeringarnas marginalavkastning än vad som är fallet med skogen. Sålunda bör arbetsinsatsen i princip avvägas så, att arbetets gränsproduktivitet (under beaktande av tidsmomentet) skall vara densamma i jordbruket och i skogsbruket. En viss överflyttning av investeringarna från jordbruket till skogsbruket, främst i fråga om arbetskraften men även i fråga om jord, vore troligen motiverad. Detta stöter emellertid på svårigheten att ägaren vanligen är beroende av den omedelbara inkomst, som kan erhållas i jordbruket. Å andra sidan försiggår inom jordbruksnäringen som helhet ett sådant överflyttande av i första hand jord till skogsbruket genom det successiva nedläggandet av de minsta jordbruken med isolerat läge.

Vad beträffar omloppstiden i bondeskogsbruket skulle man kunna göra gällande, att denna vid överskott av arbetskraft borde väljas i riktning mot en arbetsdrygare sådan. Med arbetsdrygare avses då i första hand arbetsdrygare vid virkesskördens avverkning. Detta skulle innebära, att omloppstiden skulle i viss mån tendera mot högsta massaavkastning, men framför allt i riktning mot arbetsdrygare sortiment per kubikenhet räknat, alltså i riktning mot sådana klenare sortiment som massaved. Detta skulle vid en kalkyl angående omloppstiden åstadkommas genom att ej upptaga arbetskostnaden vid avverkning till högre belopp än som motsvarade dess användning för annat mest lönande ändamål, noga räknat vid den framtida tidpunkt, då avkastningarna skulle infalla, varigenom de klenare sortimenten finge sitt rotvärde förbättrat i förhållande till de grövre.

Emellertid är detta blott en teoretisk konstruktion, så till vida som omloppstiden i bondeskogsbruket knappast torde bestämmas av sådana hänsyn, vars konsekvenser ligga så långt fram i tiden, alldeles bortsett från att kalkyler angående omloppstiden över huvud ej torde förekomma i bondeskogsbruket. Härtill kommer, att överskottet av arbetskraft ej heller vintertid är lika utpräglad som tidigare. Under sådana förhållanden finns det ej anledning att välja någon annan omloppstid i bondeskogsbruket, än den som bestämmas av rådande eller rättare sagt förväntade framtida rotpriser för olika sortiment. Någon dragning mot en kortare omloppstid producerande övervägande massaved skulle då ej heller vara motiverad av denna anledning.

I verkligheten torde uttagen från skogen och därmed indirekt även virkesförrådets storlek samt omloppstiden framför allt bestämmas av skogsägaren-bondens behov av kontanta medel, dels som tillskott till jordbruksinkomsten för familjens uppehälle och om möjligt förbättrandet av dess levandsstandard, dels för investeringar i jordbruket. De senare avse framför allt underhållet av byggnader samt kostnader för nybyggnader,

maskiner och redskap. En stor del av kostnaden för jordbrukets rationalisering, exempelvis genom inköp av traktorer, torde under senare år ha möjliggjorts genom skogsinkomsterna.

Det virkesförråd, som härigenom kommer att finnas i bondeskogsbruket, och däremot svarande omloppstid är mycket varierande för olika ägare. Svag ekonomi hos vissa skogsägare tar sig uttryck i hårt anlitande av virkesförrådet, medan sparsam läggning hos andra skogsägare kan ta sig uttryck i höga sparade virkesförråd, vilket knappast heller är förenat med god ekonomi, när det drives för långt utan att avse ett visst ändamål, och när sparandet kan investeras på ett sätt, som ger bättre avkastning.

De kan i detta sammanhang vara av intresse att nämna, att i södra och mellersta Sverige virkesförrådet på bondeskogarna i stort genomsnitt — ehuru något varierande i olika landsdelar — är något lägre per hektar än på industriens skogar, när hänsyn tas till skillnaden i bonitet.¹ Statsskogarna ha ett något högre virkesförråd. Beskattningen synes även verka återhållande på uttagen från bondeskogarna.

Det skall slutligen erinras om ett uttalande angående omloppstiden för bondeskogarna, som gjordes av framlidne professor TOR JONSON i hans föredrag inför Svenska skogsvårdsföreningen år 1930 angående »Några synpunkter på bondeskogsbrukets ekonomi». JONSON ansåg, att bondeskogsbruket på grund av sin »nära nog kroniska kapitalbrist» inte varaktigt kunde investera lika stora kapital i virkesförrådet som storskogsbruket. Enär bondeskogsbruket enligt JONSON ofta med fördel kan bedrivas arbetsintensivare än storskogsbruket ansåg denne, att bondeskogsbruket för att uppnå samma effekt ej behövde drivas lika kapitalintensivt, d. v. s. med lika lång omloppstid som de på lejd arbetskraft baserade driftsformerna. Särskilt sedan massaindustrien uppträtt som en stor avnämare för klenare gagnvirke kunde det väl tänkas, att bondeskogsbruket inriktade sig på massaved som huvudsortiment i stället för sågtimmer, som var huvudsortimentet i storskogsbruket.

Härtill kan anmärkas, att frågan om kapitalbristen ej hör direkt samman med ägareformen — så till vida som kapitalbrist och dålig ekonomi kan förekomma även hos andra ägareformer än bondeskogsbruket. För så vitt uttalandet grundade sig på det låga virkesförrådet på bondeskogarna i södra och mellersta Sverige vid den tid yttrandet fälldes — för ca 25 år sedan — kan konstateras, att detta sedan dess undergått en betydande höjning. Emellertid kvarstår den principiella frågan, huruvida man kan kompensera kapitalknapphet genom ökad insats av arbete i skogsbruket.

¹ I Norrland var virkesförrådet på bondeskogarna enligt andra riksskogstaxeringen i stort genomsnitt av samma storlek som å skogsindustriens skogar. Uppgifterna från Norrland äro emellertid nu 10 å 15 år gamla och följaktligen ej längre aktuella.

Det är naturligt och riktigt att sätta in mer av ett produktionsmedel, varav man har överskott, än av ett produktionsmedel, varpå man lider brist. Det låter också tänka sig, att man genom ökad insats av arbete på skogsvårdande åtgärder kan helt eller delvis kompensera den produktionsförlust, som uppstår genom att driva skogsbruket med för kort omloppstid och för lågt virkesförråd. Å andra sidan måste det under alla förhållanden betraktas som en olägenhet, särskilt ur det allmännas synpunkt, om man på grund av dålig ekonomi ej kan investera vad som skulle vara lönsamt och önskvärt att investera i skogsbruket, vare sig det gäller skogsvårdsåtgärder eller virkesförråd. Sett från det allmännas synpunkt kan kapitalbrist eller dålig ekonomi ej godtagas som motiv för en kortare omloppstid, alldeles oberoende av vem, som äger skogen. Denna ståndpunkt har bekräftats genom 1948 års skogslag, som infört vissa minimikrav på investeringar i skogsbruket både i fråga om skogsvårdsåtgärder och omloppstid.

4. Statsskogsbruket

Den officiella målsättningen för statsskogsbruket har i det föregående angivits vara att statens skogar skola »vårdas efter regler, vilka med tillgodo-seende av fordringarna på ett uthålligt skogsbruk och en i möjligaste mån jämn avkastning äsyfta högsta avkastning i penningar».

Denna statsfinansiella målsättning innebär i princip, att något räntekrav på investerade medel och virkeskapital ej uppställles. Beträffande skogsvårdsåtgärder leder denna princip till nedläggandet av betydande kostnader, i själva verket intill den gräns, där den förväntade räntabiliteten å marginalinvesteringarna är lika med 0.

På samma grunder leder denna princip tillämpad på omloppstiden till mycket långa omloppstider, troligen 130 å 140 år i Mellansverige — och hållandet av stora och värdefulla virkesförråd. Dessa långa omloppstider innebära ett visst åsidosättande ej blott av räntekravet utan även av önskemålet om en hög avkastning av råvara. Härvid är att märka att även staten vid sina egna industriföretag förädlar en avsevärd del av virkesavkastningen från statsskogarna.

Den ifrågavarande målsättningen, vars konsekvenser här i korthet angivits, sammanfaller visserligen till stora delar med det allmänna intresset att säkerställa framtida försörjningsmöjligheter, men den medger ej någon avvägning av investeringarna mellan skogsbruket och andra områden, som även kunna vara av nytta ur det allmännas intresse. Vid sin tillämpning synes den ha modifierats i riktning mot ett visst hänsynstagande till räntekravet och därmed till en sådan avvägning.

Ett mera direkt hänsynstagande till allmänintresset gör sig emellertid också gällande i investeringspolitiken för statsskogarna. Sålunda torde de omfattande investeringarna i återväxtåtgärder i övre och inre delar av Norrland åtminstone delvis vara betingade av hänsyn till därvarande befolknings beroende av arbetstillfällena på statens skogar. Likaså kan den mera försiktiga avverkningspolitiken för statsskogarna i Norrland hänföras till önskemålet att på längre sikt utjämna råvarutillförseln till den norrländska träförädlingsindustrin. I analogi härmed erbjuder staten även under lågkonjunkturerna oförminskade virkeskvantiteter från sina skogar för att underlätta en möjligast jämn sysselsättning i skogsindustrierna.

Det kan i detta sammanhang vara av intresse att konstatera, att domänverket förutsättes utöva sin förvaltning som ett affärsdrivande verk och följaktligen under iakttagande av företagsekonomiska principer, medan de av statsmakterna meddelade riktlinjerna för dess verksamhet innebära en statsfinansiell målsättning, som förutsätter investeringarnas drivande till den punkt, där gränsräntabiliteten är lika med 0, samt att slutligen samhällsekonomiska och sociala hänsyn tvinga till avsteg från båda dessa riktlinjer.

VI. Skogsbrukets målsättning ur samhällets synpunkt

Vill man bedöma olika ägareformers målsättning för skogsbruket ur samhällets synpunkt måste man först söka klargöra, hur ett skogsbruk bör drivas ur samhällets synpunkt.

Ur samhälls e k o n o m i s k synpunkt skall skogsbruket drivas så, att det i växelverkan med näringslivet i övrigt bidrar till uppnående av största nationalinkomst på längre sikt.

Det är uppenbarligen svårt att på grundval härav formulera en konkret målsättning för skogsbruket som sådant. Vissa slutsatser kunna dock dragas även beträffande skogsbruket av denna allmänna målsättning.

Först och främst innebär denna allmänna målsättning att de produktionsmedel, som äro investerade i skogsbruket, skall ge minst samma bidrag till den totala inkomsten i folkhushållet som vid annan möjlig användning i näringslivet. Detta innebär bl. a., att man måste upprätthålla effektivitetskravet i skogsbruket lika väl som i andra näringsgrenar, om skogsbruket i längden skall kunna konkurrera med dessa andra näringsgrenar om samhällets tillgängliga produktionsfaktorer, arbete, jord och kapital. Men det kan

också innebära, att det kan finnas produktionsmedel, som med större fördel kunna användas i skogsbruket än i deras nuvarande användning på andra områden av näringslivet. Härvid tänker man närmast på gränsdragningen mellan jordbruk och skogsbruk i fråga om användningen av jord och arbetskraft.

Man kan emellertid inte heller i övrigt betrakta de olika näringsgrenarna isolerat. De äro mer eller mindre beroende av varandra. Strömmen av nyttigheter, som produceras i samhället, genomlöper olika förädlingsstadier och passerar olika näringsgrenar under sin passage från råvara till färdig produkt. Det är därför av vikt, att olika etapper i produktionsapparaten äro väl anpassade till varandra, och att tillförseln av råvara och andra rörliga produktionsmedel ej utsättes för starka rubbningar med åtföljande tomgångsförluster i samhällets produktionsapparat. Detta gäller med särskild styrka om tillförseln av råvaran trä, som under sin fortsatta förädling skapar värden som äro i genomsnitt fyra gånger större än dess rotvärde.

Vid beaktande av olika näringsgrenars ställning som integrerande delar av folkhushållet är det även av vikt att beakta det förhållandet, att stora delar av samhällets produktionsapparat användes gemensamt av större eller mindre delar av näringslivet, som exempelvis är fallet med större delen av transportapparaten. Av i princip samma art är den för samhället gemensamma överbyggnaden av administration, rättsväsende, socialvård, undervisning, försvar, etc., som skall bäras upp av produktionen, och som därför är att betrakta som en fast kostnad för denna, vilken kvarstår även vid inträdande tomgång eller andra rubbningar. Dessa olägenheter bli mest synbara i sina lokala verkningar, då en försvagning av produktionsbasen, exempelvis i skogsindustrierna, kan få svåra följder ej blott för den direkt drabbade befolkningen utan även för finansieringen av de samhälleliga funktionerna i de berörda landsdelarna.

Men vårt folkhushåll är inte isolerat. Det är för sitt fulla utnyttjande av sin produktionskapacitet starkt beroende av handelsutbytet med andra länder. Det är utomordentligt viktigt att vi genom vår export av skogsprodukter kunna skapa goda försörjningsmöjligheter i skogsnäringen, men det är också viktigt, att vi därigenom äro i tillfälle att importera ej blott vad vi behöva för att berika vår konsumtion med vad vi själva ej alls eller ej med fördel kunna producera, utan även de produktionsmedel vi behöva för vårt näringsliv (råvaror, bränsle, maskiner, etc.).

Man torde kunna sammanfatta innebörden av det sagda sålunda, att den samhällsekonomiska målsättningen innebär, att man skall eftersträva en jämn och möjligast full sysselsättning för samhällets produktionsmedelsfond, förverkligad genom full sysselsättning för arbetskraften i optimal

kombination med övriga produktionsfaktorer. Detta innebär beträffande skogsbruket, att man först och främst skall söka undvika de rubbningar i sysselsättning och produktion, som uppkomma i samhället vid en nedgång i skogsavkastningen. För att undvika detta kan det vara motiverat att vidkännas vissa upppoffringar, exempelvis genom överhållandet av ett gammalt virkesförråd för erhållande av en jämn avkastning av råvara, men även genom nedläggandet av kostnader för återväxten eller andra produktionsfrämjande åtgärder utöver vad som enbart ur skogsbrukets synpunkter vore motiverat för att hindra en framtida nedgång av skogsavkastningen.

En sådan framtida nedgång av skogsavkastningen behöver ej drabba det enskilda företaget lika hårt som folkhushållet, enär det enskilda företaget lättare kan anpassa sig efter en sådan nedgång i skogsavkastningen. Det kan nämligen friställa rörliga produktionsmedel, som ej finna lönande användning, i första hand arbetskraften. En sådan anpassning blir dock även för det enskilda företaget svårare, ju mera fasta produktionsmedel, som äro beroende av skogsavkastningen, framför allt i form av dyrbara förädlingsanläggningar. Det kan då även för det enskilda företaget finnas anledning att lägga ned större kostnader på skogsavkastningens upprätthållande än som vore motiverat enbart ur skogsbrukets synpunkt.

Man kan före detta resonemang ett steg längre och säga, att man ur samhällets synpunkt kan nedlägga något högre kostnader än som vore motiverat enbart ur skogsbrukets synpunkt ej blott för att hindra en nedgång av skogsavkastningen utan även för att höja denna på grund av den betydelse nyckelråvaran trä överhuvud har för säkerhetsställande av arbetstillfällena och därmed en möjligast hög produktion i folkhushållet i framtiden.

Man glider emellertid vid en målsättning från samhällsekonomiska synpunkter lätt över på ett annat samhällsintresse, nämligen det sociala.

Det sociala momentet i samhällsintresset kännetecknas av att man i främsta rummet eftersträvar en säker och riklig försörjning för människorna utan att i första hand eftersträva största möjliga nationalinkomst. Denna blir blott ett medel för att åstadkomma bästa försörjning.

Det sociala momentet gör sig särskilt gällande i tvenne avseenden. Främst leder detta till en strävan att säkerställa framtida försörjning genom upppoffringar av olika slag, som ha karaktären av investeringar på mer eller mindre lång sikt utan att man därvid alltid låter sig ledas av den mer eller mindre svårberäkneliga ekonomiska lönsamheten av dessa investeringar utan i första hand låter sitt handlande bestämmas av ansvaret för kommande släkten. Därjämte tar sig det sociala momentet uttryck i åtgärder för en omfördelning av nationalinkomsten i nivellerande riktning — antingen direkt genom inkomstutjämnande åtgärder såsom progressiv be-

skattning, understöd, etc. — eller ock genom inkomstreglerande ingrepp i produktionen.¹

De nämnda åtgärdernas sociala natur kommer till uttryck även därigenom, att de också kunna ske på bekostnad av uppnåendet av högsta nationalinkomst. Denna minskning av den maximalt uppnåeliga nationalinkomsten är då i princip att betrakta som samhällets kostnad för uppnående av det sociala syftet, även om denna kostnad ej kan siffermässigt beräknas.

För skogsbrukets del träder syftet att sörja för kommande släkten i förgrunden. Det är lätt att förstå, att denna näringsgren med dess stora betydelse ej blott för nuvarande utan även för framtida försörjning av stora befolkningsskikt blivit föremål för statsmakternas ingripanden i syfte att säkerställa och om möjligt ytterligare höja skogarnas avkastning. Uthållig avkastning har därför blivit riktlinjen för det allmännas skogspolitik ej blott i Sverige utan i de flesta andra länder, där skogsbruket är av någon betydelse. Denna skogspolitik söker man förverkliga på olika vägar, främst genom lagstiftning men även genom stöd i olika former till de mindre skogsägarna, framför allt genom det tillhandahållande av fackutbildad personal genom skogsvårdsstyrelserna, som redan omnämnts, vars motsvarighet nu förekommer i de flesta länder med en aktiv skogspolitik.

Om statsskogarna i vissa fall lägga ned större kostnader på skogsvårdsåtgärder än som kan antas vara samhällsekonomiskt motiverade, vilket i viss utsträckning torde vara förhållandet i övre, inre Norrland, så kan detta betraktas som en social åtgärd för att säkerställa den därstädes bosatta, av skogen beroende befolkningens framtida försörjning. Man kan också anföra detta som ett exempel på att man genom ett visst ingrepp i produktionen åstadkommer en omfördelning av nationalinkomsten i syfte att sörja för en viss grupp av människor, som leva under ogynnsamma yttre omständigheter. Av olika alternativ att sörja för denna befolkning betraktas detta som det bästa. Även det sociala syftet bör nämligen vinnas genom val av det alternativ, som är det bästa ur samhällsekonomisk synpunkt.

¹ Det förbises ej här, att dessa inkomstnivellerande åtgärder även äro avsedda att bereda fördelar för de befolkningsgrupper, som inneha den politiska makten i samhället. Ett politiskt element gör sig därför mer eller mindre tydligt gällande vid fördelningsfrågorna (socialpolitik).

VII. Olika företagsformers lämplighet ur samhällets synpunkt

Om vi begränsa oss till den samhälls ekonomiska aspekten och tills vidare lämna den sociala aspekten av samhällsintresset å sido, kunna vi hänvisa till att skogsbruket från denna synpunkt hör infogas i det övriga näringslivet på ett sådant sätt, att det i växelverkan med näringslivet i övrigt bidrar till uppnåendet av största nationalinkomst på längre sikt.

Från denna utgångspunkt borde då också målsättningen hos varje skogsägaregrupp och i själva verket hos varje enskild skogsägare och varje enskilt företag gå ut på att skogsbruket i varje särskilt fall skall infogas i det övriga näringslivet på nyssnämnda sätt. Men det innebär också, att varje skogsägare och varje enskilt företag skall eftersträva största effektivitet vid användningen av de produktionsmedel, som stå till buds för att realisera denna målsättning.

1. Olika företagsformers lämplighet med hänsyn till effektiviteten

I det föregående har visats, att företagsformens inverkan på effektiviteten främst gör sig gällande genom driftsenheternas storleksordning. Det har också visats, att den större storleksordningen hos storskogsbrukets driftsenheter erbjuder bättre förutsättningar än småskogsbruket för effektivitetshöjande åtgärder genom skogsarbetets rationalisering (mekanisering) samt genom anlitandet av yrkesutbildad arbetskraft och fackutbildad personal. Merkostnaden för dessa åtgärder skall uppvägas av den höjda effektiviteten och därtill lämna ett överskott att fördelas mellan de i produktionen deltagande parterna som en viktig del av skogsbrukets tillskott till den allmänna standardhöjningen.

Emellertid har även småskogsbruket vissa förutsättningar att höja sin effektivitet, framför allt genom olika former av samverkan. Denna samverkan kan dock ej helt uppväga storskogsbrukets fördel av större driftsenheter under enhetlig ledning. Även vid långt gående samverkan kvarstår den fördröjande inverkan av eftersläpningen vid tillgodogörandet av de tekniska framstegen samt den fördyrande inverkan av ägornas splittring på marken. Som en motvikt till dessa kostnadsfördyrande faktorer är det av vikt att tillvarata de enskilda skogsägarnas egna insatser, vilket förutsätter en viss utbildning och främst av allt väckandet av deras intresse för skogsbruket och dess ekonomiska betydelse för deras hushållning.

Vad särskilt beträffar den höjning av effektiviteten, som tar sig uttryck i bättre hushållning med arbetskraften i skogsbruket, måste denna uppenbarligen vara önskelig ur samhällets synpunkt. Härvid är emellertid att

märka, att i det skogsbruk, som använder sig av egen arbetskraft, alltså framför allt det med jordbruk förenade skogsbruket — den arbetskraft som kan inbesparas genom mekanisering eller andra åtgärder ej alltid kan sysselsättas med andra produktiva uppgifter motsvarande kostnaden för dessa åtgärder. I sådant fall kan en sådan åtgärd ej motiveras varken ur företags-ekonomisk eller samhällsekonomisk synpunkt, men väl så långt man ur ägarens eller samhällets synpunkt sätter värde på ökad fritid. Sistnämnda synpunkt torde efter hand få ökad betydelse, allt efter som fritiden ökas i andra näringsgrenar än jordbruket. Men framför allt har man anledning att beakta den alltjämt pågående tendensen till uttunning av arbetskraften i jordbruket med därav följande ökad knapphet på arbetskraft även i småskogsbruket.

Av föregående diskussion om storleksordningens inverkan på skogsbrukets effektivitet synes det uppenbart, att storskogsbruket ur det allmännas synpunkt är mera effektivt än småskogsbruket även vid nuvarande samverkan hos det senare.

2. Olika företagsformers lämplighet med hänsyn till målsättningen

Som tidigare visats gör sig äganderättsförhållandets inverkan på skogsbrukets ekonomiska resultat främst gällande genom dess inverkan på målsättningen. Ur samhällsekonomisk synpunkt bör även målsättningen för skogsbruket och för varje enskild skogsägare som redan nämnts fixeras med tanke på att förverkliga den samhällsekonomiska målsättningen, största nationalinkomst på längre sikt.

En så abstrakt och generell målsättning utan förbindelse med ägarens eget intresse kan uppenbarligen ej förutsättas. Det har tidigare visats, att målsättningen för den enskilde skogsägaren bör gå ut på att skogsbruket skall inlemmas i hans övriga verksamhet på ett sätt, som möjliggör bästa ekonomiska resultat av denna verksamhet i dess helhet. Härigenom uppstå för olika ägaregrupper och motsvarande ägareformer av skogsbruk vissa gemensamma målsättningar, som i det föregående helt allmänt behandlats beträffande statsskogsbruket, industriskogsbruket och bondeskogsbruket. Den fråga som uppstår är då, i vad mån dessa målsättningar för olika ägareformer överensstämmer med samhällsintresset och därigenom bidra till att förverkliga detta.

Som utgångspunkt för en diskussion härom kan hänvisas till de klassiska nationalekonomerna (Adam Smith, Mill, Ricardo m. fl.), vilka trodde sig ha funnit, att de enskilda individernas strävan efter största företagarevinst också skulle resultera i uppnåendet av största samlade produktion för samhället i dess helhet. Denna sats äger visserligen sin giltighet i det tänkta

statiska samhället liksom även i det tänkta dynamiska samhälle, i vilket man förutsätter full rörlighet och omedelbar anpassning av produktionsmedlen till de ändrade förutsättningarna. Erfarenheten har emellertid visat, att den ej fungerar helt tillfredsställande i verklighetens dynamiska samhälle, som med sin komplicerade struktur och ökade beroende av fasta produktionsmedel har svårt att anpassa sig till förändringar utan rubbningar i form av tomgångsförluster. Sitt mest framträdande och observerade uttryck ha dessa fått i kriserna.

För skogsbrukets del ha framför allt rubbningarna vid en befarad nedgång av skogsavkastningen väckt farhågor och resulterat i en skogspolitik, som under tidernas lopp tagit sig olika uttryck för att säkerställa en uthållig skogsavkastning. Våra riksskogstaxeringar och därpå grundade avverkningsberäkningar tjäna samma syfte.

Diskussionen om skogsbrukets företagsformer vad beträffar målsättningen har emellertid framför allt gällt de av denna beroende i n v e s t e r i n g a r n a i skogsvårdsåtgärder och virkesförråd. Det är visserligen sant, att lågkonjunkturer för skogsprodukterna samt mera omfattande kriser kunna försvåra realiserandet av denna målsättning, särskilt beträffande skogsvårdsåtgärdernas omfattning, men ej heller detta har stått i förgrunden för diskussionen, möjligen också därför, att lågkonjunkturer för skogsprodukterna och mera omfattande kriser ej ha förekommit sedan världskrisen i början av 1930-talet. Man har följaktligen svårt att säga något om hur olika ägaregrupper under nuvarande förhållanden skulle påverkas härav i sin investeringspolitik.

Genom den nyligen meddelade rätten att av inkomsten från avverkningarna göra skattefria avsättningar till en skogsfond för bestridande av kostnader för återväxtåtgärder ha även de mindre skogsägarna fått ökade möjligheter att eliminera olägenheterna av växlande konjunkturer med avseende på skogsvården. Att sedan avverkningarnas omfattning ej kan frigöras från den med konjunkturena växlande efterfrågan på världsmarknaden är en annan sak, som kan vara allvarlig nog.

Om vi övergå till olika ägaregruppers målsättning för skogsbruket sådan denna i det föregående definierats ur synpunkten att erhålla bästa företagsekonomiska resultat av det företag, i vilket skogsbruket utgör en integrerande del, så blir den avgörande frågan huruvida denna målsättning i och för sig kan anses avvika från den samhällsekonomiska målsättningen, största nationalinkomst. Vi erinra om dessa målsättningar.

Beträffande i n d u s t r i s k o g s b r u k e t har som målsättning för skogsbruket med en viss förenkling angivits eftersträvande av högsta råvaruavkastning för anslutna förädlingsindustrier. Det torde få anses ligga i samhällets intresse att på detta sätt råvaruförsörjningen för viktiga industrier

säkerställes på lång sikt, och det är därför svårt att finna någon principiell motsättning mellan denna målsättning och samhällsintresset.

Om man i fråga om *b o n d e s k o g s b r u k e t* utgår från att det bör ligga i ägarens intresse att sköta sin skog så, att den i växelverkan med ägarens övriga verksamhet, d. v. s. främst jordbruket, åstadkommer största inkomst åt sin ägare på lång sikt, bör även denna målsättning ligga i linje med samhällsintresset. Den nämnda målsättningen förutsätter nämligen, att ägarens samtliga produktionsmedel väl utnyttjas i optimal kombination med varandra, såväl jord som skog och arbetskraften. Härigenom skulle i sista hand även önskemålet om en god råvaruförsörjning för skogsindustrierna tillgodoses.

Beträffande *s t a t s s k o g s b r u k e t* gäller att den för detta fastställda målsättningen får som konsekvens långt drivna investeringar i skogsvårdsåtgärder och virkesförråd; vid ett strikt fullföljande av denna målsättning t. o. m. något längre än vad som även ur samhällsekonomisk synpunkt skulle vara förenligt med bästa utnyttjande av investeringarna. Vid tillämpningen synes dock en modifiering i riktning mot en mera samhällsekonomisk avvägning av investeringarna äga rum.

Av denna återblick på den föregående framställningen angående olika ägareformers målsättning för skogsbruket torde framgå, att målsättningen för samtliga här behandlade ägareformer synes vara ägnad att bidra till förverkligandet av den samhällsekonomiska målsättningen, uttryckt genom största nationalinkomst på längre sikt.

Frågan om olika ägareformers lämplighet ur samhällsekonomisk synpunkt är då inte främst en fråga om deras målsättning utan en fråga om hur de *f ö r v e r k l i g a* denna målsättning.

3. Svårigheter vid förverkligandet av skogsbrukets målsättning

Svårigheterna att förverkliga skogsbrukets målsättning vid olika ägareformer hör till en del samman med själva ägareformen, men är delvis oberoende av denna.

Sammanhanget med ägareformen kan spåras i tvenne avseenden, dels med hänsyn till hur detta samband inverkar på långtidsperspektivet vid investeringar i skogsbruket, dels på konkurrensen mellan skogsbruket och annan verksamhet i samma företag beträffande medel tillgängliga för investering.

Investeringar i skogsbruket inta en särställning genom den långa tid, som merendels förflyter, innan man kan erhålla en inkomst från dessa. Det fordras därför ett *långtidsperspektiv* för dessa investeringar, som inte alla skogsägare äro mäktiga. En del finna det över huvud ej lockande att

investera vid så lång väntetid, andra kunna ej finansiera sådana långtidsinvesteringar vare sig genom insats av eget arbete eller med penningar.

I fråga om långtidsperspektivet intar statsskogsbruket utan tvivel den starkaste ställningen. Nära statsskogsbruket lär man kunna placera de stora integrerade skogsindustriföretagen med förädlingsanläggningar, som kräva säkerställandet av råvaruförsörjningen på lång sikt. Långtidsperspektivet hos dessa båda grupper av skogsägare har bl. a. fått ett uttryck i det upprättande av hushållningsplaner för deras skogar, som i det nutida storskogsbruket anses som en oundgänglig förutsättning för ett uthålligt och rationellt skogsbruk med dess behov att på lång sikt planera såväl virkesuttag som skogsvårdsåtgärder.

Att bondeskogsbrukets ägare ej kunna tillämpa samma långtidsperspektiv vid sina investeringar är naturligt. Människan har blott en begränsad livslängd och influeras härav vid sina investeringar, särskilt om hon ej heller kan tillförsäkra sina efterkommande frukterna därav. När gårdarna ej längre gå i arv i samma utsträckning som tidigare, antingen därför att arvingar saknas eller ej äro hågade att överta gården, lär det ej kunna undvikas, att intresset för långtidsinvesteringar försvagas.

Vad beträffar konkurrensen mellan skogsbruk och annan verksamhet i samma företag om de medel, som äro tillgängliga för investering, lär denna frågeställning ej vara aktuell för statsskogsbruket.¹ Så kan dock ej undgå att vara fallet i övriga här behandlade ägareformer. Sålunda lär det ej kunna undgå, att skogsindustriföretaget vid sina investeringar måste göra en avvägning mellan investeringar i skogsbruket och i förädlingsindustrin. Härvid är dock att märka, att båda i sista hand avse bästa utbyte av förädlingsverksamheten. Problemet lär väl här bestå däri, att ej för rationaliseringsvinster på kort sikt i industrien försumma de investeringar i skogsbruket, som skola säkerställa industriens utnyttjande på lång sikt.

Beträffande bondeskogsbruket ligger denna problemställning något annorlunda till. Här gäller konkurrensen och den därav betingade avvägningen av investeringarna ej längre samma produktionsmål utan två skilda produktionsområden, jordbruk och skogsbruk. Investeringarna i skogsbruket komma ej att ytterst tjäna jordbruket på motsvarande sätt som investeringarna i industriskogsbruket ytterst tjäna den anslutna förädlingsindustrin. Konkurrensförhållandet är därför av denna orsak mera utpräglat. Beträffande arbetskraften, som skall vara styrkebältet i kombinationen jord-skog, kan denna gemenskap beträffande investeringarna i skogsvårdsåtgärder bli en källa till svaghet genom att båda näringarna efterfråga arbetskraften vid

¹ Statens egna skogsindustrier drivas av ett från dess skogsförvaltning fristående företag, Statens Skogsindustrier.

samma tidpunkt. I denna konkurrens om arbetskraften är skogsbruket den svagare parten, dels enär åtgärderna i jordbruket är av mera tvingande natur, dels enär de merendels ge en avkastning omedelbart. Även investeringarna i virkesförråd påverkas av denna konkurrens, särskilt vad beträffar investeringar i jordbrukets byggnader och inventarier, som ofta torde finansieras genom uttag från skogen. Att de härav betingade avvägningarna bli mycket varierande är naturligt. De torde bl. a. märkbart påverkas av ägarens intresse för den ena eller andra näringsgrenen samt hans förmåga att bedöma lönsamheten av alternativa investeringar på lång sikt.

Av vad som nu anförts skulle närmast kunna dragas den slutsatsen, att såväl beträffande förutsättningarna att kunna anlägga ett långtidsperspektiv på investeringarna som beträffande avvägningen av investeringarna mellan skogsbruket och annan verksamhet i samma företag statsskogsbruket bäst synes vara ägnat att realisera det samhällsekonomiska intresset. Nära statsskogsbruket följer den moderna integrerade skogsindustriens storföretag. Först i tredje rummet kommer bondeskogsbruket.

Betydelsen av denna rangordning får emellertid ej överdrivas. Det finns nämligen en hel del andra faktorer, som i verkligheten utöva sitt inflytande på investeringarna i skogsbruket. Å andra sidan får den ej underskattas. Den representerar nämligen en tendens, och i denna sin egenskap tenderar den att förverkliga sig, därest den ej överskuggas av dessa andra inflytelser.

Dessa andra inflytelser behöva ej ha något direkt samband med ägareformen men väl med ägaren eller företagsledningen i ett företag. Som exempel på sådana inflytelser kan nämnas ägarens eller företagsledarens allmänna duglighet, tillgången på fackkunskap, intresse för skogsbruket, företagets, resp. ägarens ekonomi, valet mellan konsumtion och sparande, brist på arbetskraft eller bristande villighet att släppa till denna, etc. Härtill kommer att själva målsättningen ingalunda alltid är rent företagsekonomisk. Ofta eftersträvar ägaren en hög värdeavkastning från skogsbruket utan avvägning gent emot andra investeringsalternativ — men behöver inte därför vara villig att göra motsvarande investeringar. Prestigehänsyn kunna föranleda ett uppsparande av oräntabelt virkesförråd hos vissa enskilda ägare, jaktintresset kan inkräkta på skogsvården, såsom fallet är bl. a. beträffande älgrågan i vårt land, överdriven hänsyn till tidigare ändamålsenliga traditioner och tröghetsmoment vid omställningen från föråldrade hushållsformer (skogsbetet) kunna snedvrida skogshushållningen, etc. Härtill kommer slutligen att skogsbeskattningen påverkar investeringarna i skogsbruket såväl som i näringslivet i övrigt på ett sätt, som ofta strider ej blott mot den företagsekonomiska målsättningen utan även mot den samhällsekonomiska. Likaså kan ägosplittringen vara ett svårt hinder för förverkligandet även av de bästa avsikter att tillämpa rationell skogsvård.

Dessa och andra här ej nämnda inflytelser kunna verka både i riktning mot en förstärkning och en försvagning av investeringarna i skogsbruket. Det är emellertid intet tvivel därom, att deras samfällida verkan är att försvaga investeringarna, såväl i fråga om skogsvårdsåtgärder som i fråga om virkesförråd.

En särskild inflytelse, som för det uthålliga skogsbruket haft ödesdigra verkningar, är den spekulation i skogsegendomar och därmed följande mer eller mindre långtgående realisation av virkesförrådet, som gjort sig gällande i alla länder, där den ej hindrats av lagstiftningen. Denna spekulation har gynnats genom de smärre skogsägarnas bristande kännedom om skogens värde, ofta även genom svårigheten att förränta ett gammalt och oväxligt virkesförråd, när ägaren saknat kunskap om hur det på ett mera vinstgivande sätt skulle omformas till ett räntegivande skogskapital.

Allt efter som de nu redovisade och måhända även andra här ej nämnda förutsättningar kombineras med tidigare analyserade generella målsättningar för olika skogsägargrupper erhåller man de mångskiftande former av hushållning med våra skogar, som möta oss i verkligheten. Man finner häri även förklaringen till att verklighetens skogsbruk kan avlägsna sig mer eller mindre långt från den samhällsekonomiska målsättningen, största nationalinkomst på längre sikt. Dessa avvikelser skulle vara betydligt större än de i verkligheten äro, därest ej det allmänna för att tillvarataga sitt intresse av att upprätthålla skogsavkastningen i de flesta länder, där skogsbruket är av betydelse, genom skogslagstiftning och andra åtgärder sört för att hindra allvarligare avsteg från den samhällsekonomiska målsättningen. Genom rådgivning, upplysning och understöd till de smärre skogsägarna har man sökt motverka svagheter hos denna grupp av skogsägare.

Erfarenheten har visat, att i alla länder med stabiliserad styrelse och en stark statsmakt, staten — om ock stundom med mycken ofullkomlighet — bäst förverkligat samhällsintresset vid hushållningen med sina skogar, när man i samhällsintresset även innslater hänsynstagandet till sociala synpunkter. Erfarenheten har också visat, att i de länder, där en stor och kapitalkrävande förädlingsindustri haft tillfälle att förvärva egna skogar, omsorgen om den framtida råvaruförsörjningen för denna industri har frammanat uthålligt skogsbruk och rationell skogsvård hos denna ägareform tidigare än hos andra enskilda skogsägare. Massa- och pappersindustrin med dess dyrbara anläggningar har i alla länder jämte staten varit ledande i utvecklingen mot uthålligt skogsbruk och rationell skogsvård. I vårt land har dock massaindustrin i detta avseende haft en föregångare i bergshanteringen, som redan på 1600-talet blev skaparen och bäraren av det uthålliga skogsbrukets idé, vilken allt sedan dess satt prägeln på skogsbruket i våra bergslager.

Övriga enskilda skogsägare, med eller utan anknytning till jordbruk, ligga som regel mer eller mindre långt efter staten och den moderna integrerade förädlingsindustrin i fråga om sin skoghushållning. Den standard, som uppnåtts, är mycket olika i olika länder, trots att det allmänna som regel och efter förmåga sökt höja denna standard både genom lagstiftning och positiva åtgärder. Det bör dock nämnas, att skogsskötseln på de stora godsen med tillgång till fackkunnig personal vanligen står på en hög nivå, såsom fallet också är i Sverige.

Om vi mot denna bakgrund betraktar utvecklingen och det n u v a r a n d e tillståndet i Sverige skall man finna, att i princip samma differentiering på skogsägargrupper med avseende på deras hushållning med skogen kan konstateras. Emellertid har utvecklingen här beträffande den stora gruppen av bondeskogar varit gynnsammare än för motsvarande grupper av skogsägare i de flesta andra länder. En viktig anledning härtill torde vara det förhållandet, att den moderna skogspolitiken med dess inriktning på positiva åtgärder för främjandet av skogsvården tidigare och mera effektivt kom att påverka utvecklingen i de nordiska länderna än fallet varit i de flesta andra länder — en följd av skogsbrukets stora betydelse för dessa länder, som gjort hushållningen med landets skogar till en hela nationens angelägenhet. En annan viktig omständighet är den stora omfattning och betydelse samverkan i olika former på skogsägarnas eget initiativ har nått i de nordiska länderna. Vad slutligen vårt eget land beträffar må nämnas den stora betydelsen av det personliga momentet såsom detta kommer till uttryck den skogsägande jordbrukarens sparsamhet, hans allmänna duglighet, hans vakenhet för att tillägna sig nya idéer och metoder samt hans växande intresse för den allt betydelsefullare del av hans hushållningsobjekt, som hans skogsbruk representerar.

Likväl kan man konstatera — och det har tidigare omnämnts — att spridningen beträffande skogshushållningens nivå är betydligt större hos bondeskogarna än hos övriga ägargrupper. Förklaringen till denna stora spridning har tidigare angivits vara de varierande kombinationerna mellan skogen och jordbruket i de ca 250 000 hushållsenheterna men även de mycket varierande förutsättningarna hos ägarna att bedriva ett rationellt skogsbruk. Detta har uppenbarligen bidragit till svårigheten att bilda sig ett sammanfattande omdöme om skogshushållningen på bondeskogarna och är en förklaring till de motstridande omdömen, som avgivits beträffande dem.

Vid den diskussion som förts angående hushållningen på bondeskogarna förbiser man emellertid ofta, att det väsentliga ej gäller att sätta ett betyg för bondeskogarna i jämförelse med andra ägargrupper skogar, utan det gäller att utröna, i vilken utsträckning hushållningen på bondeskogarna liksom på andra grupper av skogar lider av brister, som i samhällets intresse

böra avhjälpas ju förr dess hellre. Oavsett vilket resultat den anbefallda utredningen om skogshushållningens ståndpunkt på olika grupper av skogar kommer att visa, tyda samstämmiga uttalanden på att den s ä m r e delen av bondeskogsbruket liksom på andra skogar inte svarar mot den samhälls-ekonomiska målsättningen.

För att ytterligare belysa frågan om spridningens betydelse för bedömande av skogshushållningen på bondeskogarna återges här ett uttalande av förre skogsekonomen hos U. S. Forest Service R. E. Marsh, som på uppdrag av U. S. Forest Service besökte Skandinavien och Finland år 1951 för att studera de skogspolitiska förhållandena med särskild hänsyn till det allmännas åtgärder för att främja skogshushållningen.¹ »The major problem is still the farm forests. Perhaps typical is the estimate of one county forest officer that of the farm forest land in his county 25 percent is under very good forestry with frequent thinnings, 25 percent is fairly satisfactory, 40 percent meets the law but lacks thinnings, and 10 percent is poor.»

VIII. Skogspolitiken som ett medel att förverkliga samhällsintresset i skogsbruket

1. Målsättningen

Om man utgår från den s a m h ä l l s e k o n o m i s k a målsättningen innebär denna, att skogsbruket skall infogas i näringslivet i dess helhet på ett sådant sätt, att skogsbruket i växelverkan med näringslivet i övrigt skall bidra till uppnående av största nationalinkomst på lång sikt.

Detta leder till kravet på uthållig avkastning, vilket är vägledande för skogspolitiken i de flesta länder, där skogsbruket är av någon betydelse. Det s o c i a l a momentet gör sig i skogsbruket framför allt gällande genom kravet på en möjligast jämn avkastning från skogarna för att hindra temporära och lokala rubbningar av försörjningen hos därav beroende befolkningsgrupper. Men därjämte innebär det sociala momentet en strävan att säkerställa försörjningen på längre sikt genom vidmakthållande och om möjligt ökande av skogsavkastningen även om detta ej räknemässigt kan bevisas vara samhällsekoniskt lönande, någonting som inom en vid marginal är svårt att siffermässigt visa.

Detta innebär, som förut nämnts, att man ur samhällets synpunkt kan finna det önskvärt att gå längre i frågan om investeringar än vad som kan

¹ Public Policy Toward Private Forest Land in Sweden, Norway, and Finland. Wash. D. C., 1954.

synas lämpligt ur de enskilda skogsägarnas synpunkt, särskilt om det gäller investeringar i förnygringsåtgärder på svaga marker och i dåliga avsättningslägen.

Det låter sig ej göra att närmare precisera hur det skogsbruk skall bedrivas, som skall motsvara den samhällsekonomiska målsättningen. Ännu mindre är detta fallet, om man därutöver vill tillgodose sociala önskemål, vilka önskemål helt bestämmas av subjektiva värderingar.

I de flesta länder, där skogsbruket är av någon betydelse, har man i skogslagsstiftelsen sökt tillgodose samhällsintresset genom bestämmelser om uthålligt skogsbruk, vilket som förutsättning har reproduktionsplikt efter avverkning. I vissa länder har man även infört bestämmelser om möjligast jämn avkastning, vilket man på olika sätt söker förverkliga.

I den svenska skogslagen av 1948 återfinnas de grundläggande bestämmelserna om skogshushållningens bedrivande i dess första paragraf. »Skogsmark med därå växande skog bör genom utnyttjande på lämpligt sätt av markens virkesalstrande förmåga skötas så, att tillfredsställande ekonomiskt utbyte vinnes och, såvitt möjligt, i huvudsak jämn avkastning erhålles».

Med uttrycket »i huvudsak jämn avkastning» torde förstås, att även en uthållig avkastning skall avses. Detta för oss rätt självklara förhållande preciseras närmare genom bestämmelserna om reproduktionsplikten i en följande paragraf.

Den svenska skogslagen torde emellertid vara ensamstående i fråga om bestämmelsen om »tillfredsställande ekonomiskt utbyte». Mycken diskussion har stått om frågan om vad som i detta sammanhang skall avses med »ekonomiskt utbyte». Det förefaller dock, som om härmed skulle avses företagsekonomiskt lönande, varvid i så fall det samhällsekonomiska och det sociala intresset skulle tillgodoses genom bestämmelsen om »såvitt möjligt, i huvudsak jämn avkastning erhålles». Denna vaga formulering av samhällsintresset är knappast lämplig, enär man vid konflikt mellan samhällsintresset och det företagsekonomiska intresset lätt kan få den föreställningen, att det företagsekonomiska intresset skall gå först, vilket uppenbarligen skulle göra lagbestämmelsen meningslös. En klarare formulering av samhällsintresset är därför önskvärd. Inom denna ram bör det därefter överlåtas åt den enskilde skogsägaren att själv tillvarata sina företagsekonomiska intressen. Som tidigare visats föreligger ej i princip någon påtaglig motsättning mellan målsättningen för de i det föregående behandlade grupperna av skogsägare och i varje fall det samhällsekonomiska intresset. Det sociala intresset kan ställa krav, som ej alltid kunna mötas vid en företagsökonomisk målsättning.

En annan sak är, att vissa hinder och svårigheter kunna föreligga att uppfylla även den företagsekonomiska målsättningen. Dessa hinder och svår-

righeter ha i det föregående diskuterats. Det är uppenbarligen i första hand mot dessa man skall vända sig när det gäller att tillvarata samhällsintresset.

I den svenska skogslagstiftningen har man som medel härför infört bestämmelser om att investeringar för återväxtåtgärder samt i virkesförråd (omloppstiden — utvecklingsbar skog) skall göras med ledning av lönsamhetskalkyler, som uppställa ett räntekrav, vilket skall fixeras av skogsstyrelsen. Som bekant har detta för närvarande resulterat i att räntefoten vid beräkandet av reproduktionsplikten bestämts till $2\frac{1}{2}$ procent och vid kalkylerandet av gränsen för utvecklingsbar skog till 3 procent. Detta är alltså räntesatser, som även före den nyligen företagna räntehöjningen voro lägre än som svarade mot det allmänna ränteläget. Motiveringen för dessa räntesatser synes ha varit, att man härigenom skulle kräva investeringar motsvarande vad som förekomma i det skogsbruk, som vore att betrakta som välskött.

Emellertid ha konsekvenserna av detta sätt att realisera ett ekonomiskt skogsbruk med samhällelig målsättning ej svarat mot förväntningarna. Tillräckliga investeringar ha ej kunnat framkalkyleras för att säkerställa återväxten på låga boniteter och i dåliga avsättningslägen, trots att detta ur det allmännas synpunkt ansetts önskvärt och med den gamla återväxtlagen kunde genomdrivas. Gränsen för utvecklingsbar skog har varit svår att fastställa och har lett till resultat, som ur såväl de enskilda skogsägarnas som ur samhällets synpunkt varit klart missvisande, i det markägaren härigenom hindrats att avverka lågproducerande restbestånd, som både ur det allmännas och ur företagsekonomisk synpunkt bort snarast ersättas med bättre producerande bestånd.

Anledningen till dessa misslyckanden att fixera samhällsintresset under beaktande av den företagsekonomiska lönsamheten har legat i svårigheten att genom en enkel formel åstadkomma en lämplig avvägning av investeringarna ur såväl samhällets som den enskilde skogsägarens synpunkt. Den använda formelmetodiken grundar sig som bekant på markräntelärans formler, och dessa i sin tur ta endast hänsyn till det isolerade beståndet, vilket antages under oförändrade förutsättningar beträffande priser och kostnader samt oförändrad teknik utvecklas från grundläggandet till slutavverkningen. Alla samband med verkligheten med dess ständiga föränderlighet samt med alla dess föreningsband mellan skogsbruket och det omgivande näringslivet ha därmed klippts av. Det enda medel man använt för att förmedla kontakten mellan det isolerade beståndet och verkligheten har varit sänkningen av räntefoten, ett återupplivande av de klassiska tyska skogsekonomernas forstliga räntefot. Detta är emellertid alltjämt ett allt för grovt medel för att kunna eliminera motsättningarna mellan verklighetens skogsbruk och det enligt formlerna konstruerade beståndet. Det tvingar visser-

ligen till vissa investeringar men tar ingen hänsyn till de nyttoverkningar för företaget i dess helhet och för folkhushållet, som i sista hand skola utgöra motivet för investeringarna utöver vad som framgår av den schematiska lönsamhetskalkylen.

Om man som ledande princip för det allmännas skogspolitik anger, att skogspolitiken skall tillhandahålla den av samhällsintresset betingade ramen, medan skogsägarna själva ha att inom denna ram tillgodose sitt företags-ekonomiska intresse, så bör den första uppgiften för en skogslagstiftning vara, att ange denna ram. Denna ram motsvarar i själva verket den samhällseliga målsättning, varom i det föregående talats. Det framgår också av det föregående, att det ej låter sig göra att konkret fixera denna ram. Vad beträffar det samhällsekonomiska momentet kan detta visserligen i princip klart definieras genom den tidigare gjorda hänvisningen till maximerandet av nationalinkomsten på längre sikt, men inte ens härigenom kan man exakt definiera hur det skogsbruk skall vara beskaffat, som skulle realisera denna målsättning. Definieringen blir än svårare, om man inför det sociala momentet med dess subjektiva värderingar.

Om man nu utgår från att den samhällsekonomiska målsättningen framför allt kan realiseras genom upprätthållandet av skogarnas produktion av råvara för skogsindustrierna samt att det sociala önskemålet att säkerställa framtida generationers försörjning även tillgodoses genom att ytterligare höja den framtida skogsavkastningen, så förefaller det att den skogspolitiska ramen bäst kan få sitt uttryck i kravet på ett tillfredsställande utnyttjande av skogsmarkens produktionsförmåga, varvid man främst avser produktionen av råvara för skogsindustrierna eller därmed jämförlig skogsavkastning.

Det är visserligen sant, att värdet av denna avkastning i den mån detta är beroende av kvalitén eller sortimentens dimensioner ej är likgiltigt varken ur samhällets eller ur den enskilde skogsägarens synpunkt. Detta moment hör dock till dem som bäst kan överlämnas åt den enskilde skogsägaren att tillvarata inom den nyss angivna ramen av ett tillfredsställande utnyttjande av markens produktionsförmåga. Någon motsättning behöver här ej uppstå vid det fulla tillgodoseendet av det företagsekonomiska intresset.

Vad sedan beträffar det företagsekonomiska intresset av en tillfredsställande lönsamhet bör detta enligt det sagda få göra sig gällande inom den skogspolitiska ramen. Detta intresse går ju främst ut på att vinna ett överskott av inkomster över kostnaderna för deras förvärvande. Härvid har tidigare påvisats, att en viss motsättning kan uppstå mellan det företagsekonomiska och det samhällsekonomiska intresset genom att kostnaderna ej behöva vara desamma ur företagsekonomisk och ur sam-

hällsekonomisk synpunkt. Det har emellertid också visats, att skogsbrukets integration med andra verksamhetsgrenar kan närma dess målsättning till den samhällsekonomiska. Detta är framför allt påtagligt beträffande industriskogsbruket med dess anknytning till stora långtidsinvesteringar i förädlingsanläggningar. Men det kan också göras gällande i fråga om bonde-skogsbruket, när dess ägare som målsättning uppställer strävan efter största värdeavkastning från sin totala förmögenhet genom det fulla utnyttjandet av sin arbetskraft och andra produktionsmedel i optimal kombination med såväl skogsbruket som jordbruket. I båda fallen bör detta leda till ett tillfredsställande utnyttjande av skogsmarkens produktionsförmåga. Att detta även bör vara fallet i statsskogsbruket behöver ej ånyo påpekas. Den föregående granskningen av skilda ägaregruppers målsättning har också resulterat i uttalandet, att »målsättningen för samtliga här behandlade ägare-former synes vara ägnad att bidra till den samhällsekonomiska målsättningen, uttryckt genom största nationalinkomst på längre sikt». Det har också visats, att det framför allt är svårigheterna eller försumligheterna att förverkliga den företagsekonomiska målsättningen, som givit upphov till avvikelserna från det samhällsekonomiska intresset att utnyttja markens produktionsförmåga. Det ligger i sakens natur, att sådana avvikelser skola hållas inom rimliga gränser genom den skogspolitiska ramen.

En annan sak är, att även om den företagsekonomiska målsättningen enligt ovan »är ägnad att bidra till den samhällsekonomiska målsättningen», så utesluter detta ej att vissa avvikelser även i detta avseende kunna uppstå. Detta kan bli fallet, när pengar eller arbetskraft på grund av bristande tillgång härpå eller genom att tas i anspråk för andra ur skogsägarens synpunkt lönande ändamål ej ställas till förfogande för investeringar i skogsbruket i den utsträckning, som är förenligt med ett tillfredsställande utnyttjande av skogsmarkens produktionsförmåga. Det kan också inträffa, när på svaga boniteter och i dåliga avsättningslägen kostnaderna för återväxtåtgärder ej te sig lönsamma ur den enskilde skogsägarens synpunkter, även om ett upprätthållande av skogsproduktionen i full omfattning är lönande ur samhällsekonomisk synpunkt. Dessa avvikelser mellan den företagsekonomiska och den samhälleliga målsättningen tendera att öka, om man därjämte anlägger sociala synpunkter på samhällsintresset.

Det är ofrånkomligt, att man vid avtagande förutsättningar för skogsbrukets bedrivande förr eller senare skall komma till den gräns, där det även vid en mycket långsiktig företagsekonomisk investeringspolitik blir svårt att motivera tillräckliga investeringar för att i full omfattning utnyttja markens produktionsförmåga. Sociala motiv kunna dock motivera en förskjutning av den skogliga »odlingsgränsen». Det kan räknas som en fördel, att hithörande marker till övervägande del befinna sig i statens och

andra allmänheters ägo. Likväl kan man konstatera att även på statens skogar i övre, inre Norrland en gräns har uppdragits, bortom vilken man tills vidare ej finner lämpligt att nedlägga några kostnader för återväxten.

Det nu anförda innebär, att man vid tolkningen av vad som ur samhällets synpunkt skall anses som ett tillfredsställande utnyttjande av skogsmarkens produktionsförmåga ej kan undgå att taga viss hänsyn till den företagsekonomiska lönsamheten, som merendels ett långt stycke sammanfaller med den samhällsekonomiska lönsamheten och som därjämte även ger ett uttryck för kostnaden för att förverkliga det sociala syftet genom upprätthållande eller höjande av skogsavkastningen i jämförelse med andra alternativ för att förverkliga detta syfte.

Ett sådant hänsynstagande till den företagsekonomiska lönsamheten bör dock ej ske genom en blint verkande formel utan genom överväganden, som ta full hänsyn till verklighetens skiftande förhållanden och som utmynna i en principiell inställning till frågan om hur långt man under skiftande yttre förutsättningar kan och bör gå i kravet på utnyttjandet av skogsmarkens produktionsförmåga genom kravet på återväxtåtgärder liksom genom förbud mot utglesnande av skogsbeståndet eller mot avbrytandet av produktionen genom för tidig slutavverkning av ett bestånd.

Vad särskilt beträffar kostnaden för återväxtåtgärder bör då beaktas, att denna visserligen representerar en investering, men det är i detta fall ej fråga om en nyinvestering utan om en *reinvestering*, vilket innebär att skogsägaren vid en avverkning rätteligen bör avsätta ett belopp motsvarande kostnaden för att hålla skogskapitalet oförminskat, i annat fall äger ett kapitaluttag rum. Dessa avsättningar representera i viss mån amorteringarna på en industrianläggning eller andra realkapital.¹ Vid reinvesteringar bör det vara angeläget för skogsägarna att använda dessa avsättningar på det sätt, som bäst främjar hans målsättning. Härvid bör också säkerställandet av återväxten ske inom ramen för samhällsintresset, sådan denna ram blivit fastställd samt tolkad vid varierande yttre förutsättningar.

På grundval av det föregående kan det också sägas, att någon bestämd mall ej finnes, efter vilken ett skogsbruk skall bedrivas för att motsvara samhällsintresset. Även om man begränsar sig till den i princip lättare definieringen av det samhällsekonomiska intresset gäller, att det ej finns någon viss form av hushållning, som generellt sett skulle vara den bästa.

¹ I själva verket är kulturkostnaden efter avverkning att betrakta som en driftskostnad för att hålla produktionen i gång i oförminskad omfattning genom anläggandet av ett nytt bestånd efter det som avverkats. Den har emellertid samtidigt karaktären av en investering genom att binda sparande (dock ej nettosparande) på lång sikt. I båda fallen skall ränta beräknas på kulturkostnaden. När kulturåtgärden har till syfte att *öka* skogsavkastningen, vilket mest uppenbart är fallet vid kultivering av gamla kalmarker, föreligger en nyinvestering, för vilken fordras ett nettosparande.

Man måste nämligen tänka sig att skogsbruket kan och bör anta vissa skiftningar allt efter som det anpassar sig som en integrerad del av den större hushållsenhet, varav det är en del. Av samma anledning är det även ur samhällsekonomisk synpunkt fördelaktigare att skogsbruket genom äganderättsförhållandet är anknutet till de delar av folkhushållet, varmed det står i den intimaste växelverkan och ömsesidiga beroendet än att det endast skulle finnas en enda ägaregrupp, även om denna enda ägaregrupp representerades av staten, och även om staten skulle antas direkt eftersträva en samhällsekonomisk målsättning. Den samhällsekonomiska målsättningen kan nämligen bättre förverkligas genom integration och anpassning till kontresset i största allmänhet. Detta utesluter ej att staten kan ha en uppgift att fylla även i egenskap av skogsägare och ej blott genom sin skogspolitik. Statsskogsbruket med sitt långtidsperspektiv utgör ett stabiliserande moment i skogsbruket och därav beroende delar av folkhushållet. Det är särskilt värdefullt att staten genom sitt stora skogsinnehav i övre Norrland kan tillgodose det sociala intresset att bereda befolkningen i dessa landsdelar de försörjningsmöjligheter, som knappast någon annan näringsgren kan erbjuda.

2. Effektiviteten

Effektiviteten hos ett företag påverkar ej blott det företagsekonomiska resultatet utan även folkhushållets samlade resultat. Emellertid är det företagsekonomiska resultatet i så hög grad beroende av företagets effektivitet, att det har syntts naturligt att härmed förenade åtgärder — rationaliseringsåtgärder och andra — omhändervardas av företagets ledning, i skogsbruket såväl som i andra näringsgrenar. Samhällets intresse av bästa möjliga användning av produktionsmedlen tar sig vanligen uttryck i dess större eller mindre bidrag till undervisning och forskning, stundom även i åtgärder eller finansiellt stöd för rationaliseringens underlättande i de smärre företag, som ej av egen kraft eller genom samverkan i lämpliga former kunna genomföra denna. Motsvarande har sin tillämpning även på skogsbrukets område.

Den föregående framställningen har visat, att storskogsbruket har bättre förutsättningar än småskogsbruket för effektivitetshöjande åtgärder genom skogsarbetets rationalisering (mekanisering) samt genom anlitande av yrkesutbildad personal. Emellertid har även småskogsbruket förutsättningar att höja sin effektivitet på samma vägar, varvid dock merendels någon form av samverkan är erforderlig för att göra åtgärderna lönsamma.

Hittillsvarande former av samverkan bland de smärre skogsägarna ha i det föregående behandlats. Medan skogsägareföreningarna främst ägna sig åt åtgärder, som röra virkesskördens tillvaratagande och försäljning, ha

skogsvårdsstyrelserna haft till uppgift att vägleda och stödja de smärre skogsägarna vid skogsskötseln.

Med hänsyn till de gynnsamma erfarenheterna av hittillsvarande samverkan mellan de smärre skogsägarna för effektivitetens höjande är det naturligt att vid arbetet för ett fortsatt höjande av effektiviteten utnyttja de möjligheter som kunna erbjuda sig genom ett fortsatt framgående på denna väg.

Nuvarande former av samverkan böra därför utbyggas och nya former prövas, dock med aktgivande på att därigenom de enskilda skogsägarnas intresse och initiativ ej må motverkas utan i stället ytterligare intensifieras.

Även vid långt gående former av samverkan är det nämligen angeläget att den enskilde skogsägaren har möjlighet att själv göra en verksam insats i produktionen. För att denna insats skall ge bästa resultat — och bättre resultat än vid annan produktiv användning av hans arbetskraft, som står till buds — är det emellertid angeläget att skogsägaren får ett visst mått av utbildning, såväl i fråga om skogsskötseln som beträffande avverkningsarbetet och virkesskördens rätta aptering samt virkesvärden. Sådan utbildning meddelas sedan gammalt av skogsvårdsstyrelserna. Den har fått ökad omfattning och effektivare utformning efter tillkomsten av skogsvårdsgårdarna. Även lantmannaskolorna ha en viktig uppgift, när det gäller att länka ungdomens intresse in på skogsbrukets område.

Det måste anses som en av de viktigaste uppgifterna på längre sikt att ge de smärre skogsägarna möjligheter till utbildning på skogsbrukets skilda områden i en betydligt större omfattning än för närvarande är fallet. Vikten härav framgår av att skogsavkastningen i skogsbygderna merendels ger större bidrag till den jordbrukande befolkningens kontantinkomst än jordbruket.

Med hänsyn till ägosplittringens hindrande inverkan för effektivitetshöjande åtgärder är det en fråga av största vikt för alla skogsbrukets företagsformer att underlätta ägoutbyten för erhållande av en förbättrad arrondering. Det är svårt att siffermässigt angiva betydelsen härav, vilken varierar från fall till fall. Olägenheterna av ägosplittringen, som vid det ursprungligen enbart exploaterade skogsbruket i primitiva former voro jämförelsevis ringa, ha blivit successivt mera framträdande med skogsskötselns intensifiering och avverkningsarnas rationalisering. Dessa olägenheter komma med den fortgående utvecklingen på nämnda områden att te sig som allt svårare hinder för denna utveckling. Det är därför en allmän uppfatt-

ning, att ett eliminerande i möjligaste grad av skogsbrukets nuvarande ägosplittring är det svenska skogsbrukets för närvarande angelägnaste rationaliseringsuppgift. I den mån det allmännas medverkan härvid kan eller bör lämnas, bör detta följaktligen vara en angelägen uppgift för skogspolitiken.

Att stödja forskningen och bereda tillfredsställande förutsättningar för undervisningen på det skogliga området — den högre såväl som den lägre — har alltid ansetts som en självskriven uppgift för det allmänna.

Yrkesutbildning av skogsarbetare har med rationaliseringens ökade krav på sådan utbildning omfattats med stigande intresse ej blott av det allmänna utan även av domänverket och de större skogsbolagen, vilka funnit det nödvändigt att bibringa skogsarbetarna en mot deras nya uppgifter svarande utbildning. En lämpligt utbyggd utbildning för skogsarbetare medger därjämte mindre behov av arbetsledning och kontroll och utgör följaktligen ytterligare ett led i skogsarbetets effektivisering. En fortsatt utbyggnad av yrkesutbildningen för skogsarbetare är en grundläggande förutsättning för ett framgångsrikt fullföljande av skogsbrukets rationalisering.

IX. Sammanfattning

Som en sammanfattning av den föregående diskussionen om skogsbrukets företagsformer kan följande anföras.

Skogsbrukets ekonomiska resultat påverkas dels av driftsenhetens storleksordning, dels av ägareformen. Därtill inverka oberoende härav ett antal faktorer, som närmast ha samband med ägarens person eller företagsledningen (den personliga faktorn). De sistnämnda kunna ha en avsevärd betydelse för resultatet av skogshushållningen genom sin inverkan såväl på effektiviteten som på målsättningen. Eftersom de ej höra samman med företagsformen ha de i detta sammanhang ej underkastats någon ingående analys.

Driftsenheternas storleksordning återverkar på det ekonomiska resultatet främst genom dess inverkan på effektiviteten, medan ägareformen gör sig gällande genom att bestämma målsättningen för skogsbruket.

Vad först beträffar företagsformens inverkan på *effektiviteten* har den föregående framställningen visat, att storskogsbruket har bättre förutsättningar än småskogsbruket för effektivitetshöjande åtgärder genom skogsarbetets rationalisering (mekanisering) samt genom anställandet av yrkesutbildad arbetskraft och fackutbildad personal. Emellertid har även små-

skogsbruket förutsättningar att höja sin effektivitet, framför allt genom olika former av samverkan. Denna samverkan kan dock ej helt uppväga storskogsbrukets fördel av större driftsenheter under enhetlig ledning. Även vid långt gående samverkan kvarstår den fördröjande inverkan av eftersläpningen vid tillgodogörande av de tekniska framstegen samt den fördyrande inverkan av ägornas splittring på marken. Som en motvikt till dessa kostnadsfördyrande faktorer är det av vikt att tillvarata de enskilda skogsägarnas enskilda insatser, vilket förutsätter en viss skoglig utbildning, avsedd att så vitt möjligt kompensera den bristande tillgången på yrkesutbildade skogsarbetare och fackkunnig personal men även och framför allt att stimulera och effektivisera självverksamheten hos de smärre skogsägarna. Det största hindret därvidlag torde ligga i svårigheten att förena tvenne yrken, i det småskogsbruket vanligen är förenat med jordbruk, som genom sin mera tvingande karaktär tar huvudparten av ägarens tid och intresse i anspråk. När intresse finnes för skogsbruket och ägaren är villig att sätta in sin arbetskraft även i denna gren av sin hushållning kan småskogsbruket t. o. m. drivas intensivare än storskogsbruket.

Att storskogsbruket är mera effektivt än småskogsbruket även med hänsyn till nuvarande former av samverkan hos det senare behöver i och för sig ej utgöra någon anledning till underkännande av småskogsbruket men väl bör det vara anledning till att genom samhällets medverkan förstärka åtgärderna för att höja effektiviteten i småskogsbruket.

I första hand tänker man därvid på betydelsen av att intensifiera åtgärderna för de smärre skogsägarnas utbildning såväl ifråga om skogsskötseln som beträffande avverkningsarbetet och virkesskördens rätta aptering samt virkesvärden. Nuvarande former för samverkan böra utbyggas och nya former prövas, dock med aktgivande på att därigenom de enskilda skogsägarnas intresse och initiativ ej må motverkas utan i stället må ytterligare stimuleras.

Med hänsyn till ägosplittringens hindrande inverkan för effektivitetshöjande åtgärder är det en fråga av största vikt för alla skogsbrukets företagsformer att underlätta ägobyten för erhållande av en förbättrad arrondering.

I samband med rationaliseringens ökade krav på yrkesutbildad arbetskraft är det av vikt att denna fråga ägnas än större uppmärksamhet än hittills.

Att skogsforskningen och skogsundervisningen för höjande av hela skogsbrukets effektivitet är en faktor av största betydelse behöver ej särskilt understrykas.

Ägareformens inverkan på *målsättningen* gör sig framför allt gällande med avseende på skogsbrukets investeringar och återverkar därmed på

skogsbrukets avkastning i råvara och penningar samt investeringarnas lönsamhet. Från denna synpunkt är det främst de olika ägareformernas återverkan på investeringarna i kulturåtgärder samt virkesförråd (omloppstiden), som tilldrar sig intresse.

Den föregående framställningen har visat, att de olika här behandlade ägareformerna — statsskogsbruket, industriskogsbruket och bondeskogsbruket — med avseende på sin målsättning samtliga i *princip* synes vara ägnade att bidra till förverkligandet av den samhällsekonomiska målsättningen, uttrycket genom största nationalinkomst på längre sikt.

Frågan om de olika ägareformernas lämplighet ur samhällsekonomisk synpunkt blir då inte i första hand en fråga om målsättningen utan en fråga om att *förverkliga* denna målsättning.

Svårigheterna att förverkliga skogsbrukets målsättning höra till en del samman med ägareformen, men äro delvis oberoende av denna.

Sambandet med ägareformen kan spåras i tvenne avseenden, dels med hänsyn till hur detta samband inverkar på långtidsperspektivet vid investeringar i skogsbruket, dels på konkurrensen mellan skogsbruket och annan verksamhet i samma företag beträffande medel och arbetskraft tillgängliga för investering.

I båda dessa avseenden synes statsskogsbruket bäst vara ägnat att realisera det samhällsekonomiska intresset, största nationalinkomst på längre sikt. Nära statsskogsbruket följer den moderna integrerade skogsindustrin. Först i tredje rummet kommer bondeskogsbruket.

Emellertid finnas, som redan nämnts, ytterligare inflytelser, som ej ha samband med ägareformen men väl med ägarens person eller företagsledningen, vilka inflytelser kunna modifiera denna ordningsföljd. Hit höra ägarens eller företagsledningens allmänna duglighet, tillgången på fackkunskap, företagets, resp. ägarens ekonomi, valet mellan konsumtion och sparande, andra målsättningar än den rent företagsekonomiska, etc. Dessa och andra här ej nämnda inflytelser kunna verka både i riktning mot en förstärkning och en försvagning av investeringarna i skogsbruket. Det råder emellertid intet tvivel om att deras samfälliga verkan är att försvaga investeringarna, såväl i fråga om skogsvårdsåtgärder som i fråga om virkesförråd.

När nu nämnda och andra inflytelser kombineras med de principiella målsättningarna för olika ägaregrupper erhåller man de mångskiftande former av skogsbruket, som känneteckna verkligheten. Härigenom erhåller man även förklaring till att verklighetens skogsbruk kan avlägsna sig mer eller mindre långt från den samhällsekonomiska målsättningen. Dessa avvikelser skulle i själva verket vara betydligt större, om ej det allmänna för att tillvarata sitt intresse av att upprätthålla skogsavkastningen genom lagstift-

ning och andra åtgärder sörjt för att hindra allvarligare avsteg från den samhällsekonomiska målsättningen. Genom rådgivning, upplysning och understöd till de smärre skogsägarna har man sökt motverka svagheterna hos denna grupp av skogsägare.

Det svenska bondeskogsbruket torde härigenom samt genom sina ägares växande intresse för skogsbruket och genom olika former av samverkan ha hävdat sig bättre gent emot andra företagsformer än vad som är fallet i de flesta andra länder.

Spridningen är dock stor bland bondeskogsbruket ca. 250.000 bruksdelar ifråga om skogsskötselns ståndpunkt. Detta har försvårat ett sammanfattande omdöme om denna ägareform i den diskussion, som på nytt blossat upp om vilken ägaregrupp, som sköter skogen bäst.

Ur samhällets synpunkt är emellertid det väsentliga ej att konstatera, vilken ägaregrupp, som »sköter skogen bäst». Ur samhällets synpunkt kommer det framför allt an på att påvisa bristerna, varhelst de finnas, samt att finna medel för deras avhjälpande. Bortsett från svårigheten att i någon väsentlig grad ändra på bestående äganderättsförhållanden förhåller det sig nämligen också så, att målsättningen för de olika här behandlade ägaregrupperna, såsom redan påvisats, i princip bidrar till förverkligande av samhällsintresset. Det måste anses vara en styrka, att en för folkhushållet så viktig naturtillgång som skogen har god anknytning genom äganderätten till så stora delar av näringslivet som möjligt, vilket är fallet vid nuvarande förhållande.

Detta underlättar en god samordning, en rationell integration, med folkhushållet i övrigt, vilket aldrig skulle uppnås med en enda ägare, även om denne vore staten. Att därjämte staten är ägare till en avsevärd del av skogsmarken, särskilt i norra Sverige, där försörjningssynpunkterna, d. v. s. de sociala synpunkterna, bli särskilt framträdande i skogshushållningen, är att anse som en lycklig komplettering ur samhällets synpunkt.

Litteraturförteckning

- Ekman, Sven G.*, Synpunkter på skogsbrukets driftsformer med hänsyn till arealomfattningen. Karlstad 1954.
- Höjer, Erik W.*, Skogsbruket och den yttre rationaliseringen av jordbruket. Skogen 1952, nr 3.
- »— Ljus eller mörker över skogsvården. Skogen 1954, nr 21.
- Jonson, Tor*, Några synpunkter på bondeskogsbrukets ekonomi. Skogen 1930, nr 17 och 18.

- Schager, N.*, Ägaregrupperingen inom det svenska skogsbruket. Svenska Skogsvårdsföreningens Tidskrift 1936, h. 2.
- Staafl, Anders*, En undersökning av sambandet mellan arbetsåtgång och behandlingsareal vid skogsvårdsåtgärder. Norrlands Skogsvårdsförbunds Tidskrift 1953, h. 2.
- »— Drivningsplanläggning inom en skogsförvaltning. Norrlands Skogsvårdsförbunds Tidskrift 1955, h. 1.
- Streyffert, Th.*, Den skogsekonomiska teorien. Oskarshamn. 1938.
- »— Det allmännas skogspolitik. Norrlands Skogsvårdsförbunds Tidskrift, 1940, h. 3.
- »— Samhällsintresset och skogsbruket. Svenska Skogsvårdsföreningens Tidskrift 1950, h. 4.
- »— Bondeskogsbrukets ekonomi. Skogen 1953, nr 2.
- Söderström, G. W.*, Det norrländska bondeskogsbrukets drivningstekniska rationaliseringsproblem. Norrlands Skogsvårdsförbunds Tidskrift 1949, h. 1.